

Miten meillä menee?

Katsaus
suomalaisten
mielenmaisemaan
2024

#MitenMeilläMenee2024

Miten meillä menee? Katsaus suomalaisten mielenmaisemaan 2024

© E2 Tutkimus 2024

E2 Tutkimuksen työryhmä: Ville Pitkänen, Tuija Väyrynen, Karina Jutila,
Mari K. Niemi, Jenni Simonen ja Arttu Manninen

E2 Tutkimuksen katsauksia 2024

ISBN (PDF): 978-952-5895-16-2

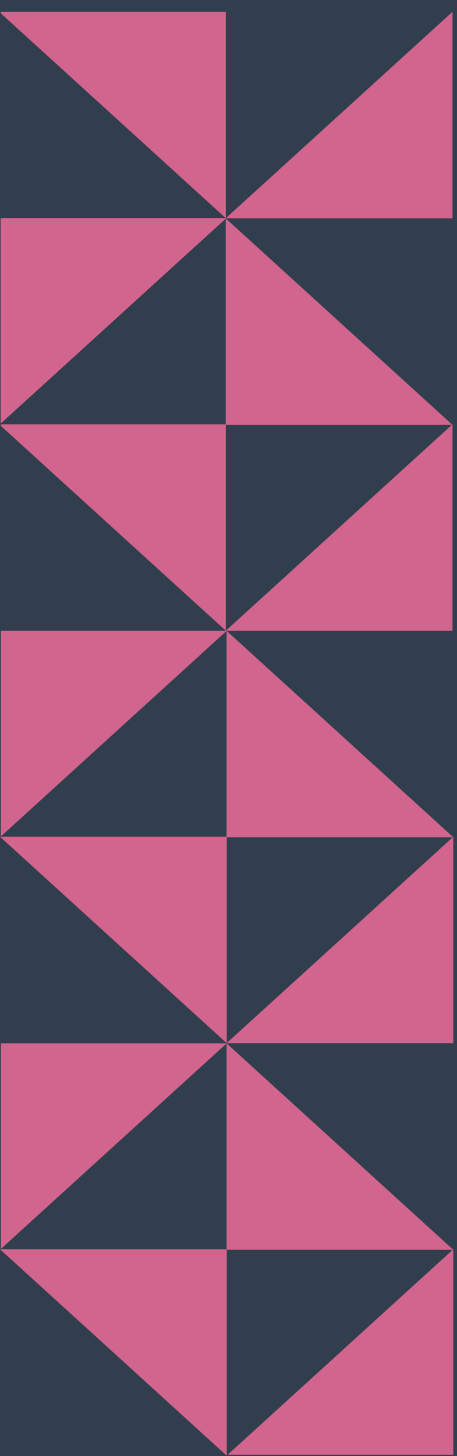
ISSN 2814-9939

www.e2.fi

Graafinen suunnittelu: Susanna Mukkala

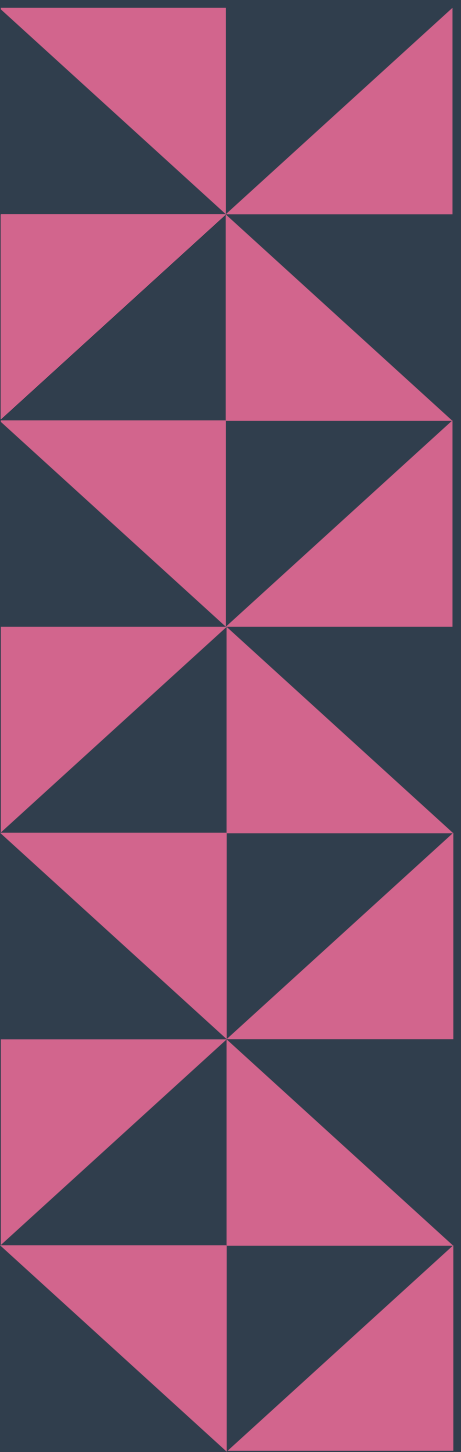
Taitto: Tuija Väyrynen

Kansikuva: Retha Ferguson

SISÄLLYS

<u>Saatteeksi – miksi tämä tieto on tärkeää?</u>	4
<u>Aineisto</u>	5
1. <u>Suomalaisten voimavarat ovat ennallaan – valtaosalla on myös tulevaisuususkoa</u>	6
2. <u>Huolten kärjessä on terveydenhoidon tilanne – vuosi sitten ykkösenä oli elinkustannusten nousu</u>	16
3. <u>Yhä useampi ajattelee Suomen menevän väärään suuntaan</u>	28
4. <u>Lähes puolet kokee yhteiskunnan epäreiluksi – politiikan aiheuttama viha on yleistynyt</u>	38
5. <u>Suomen itsenäisyys ja luonto lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta</u>	51
6. <u>Entistä harvempi hyväksyy kansalaistottelemattomuuden</u>	63
<u>Lähteet</u>	72

SAATTEEKSI: Miksi tämä tieto on tärkeää?

Suomeen halutaan talouskasvua ja tulevaisuususkoa – näin voi päätellä Petteri Orpon hallitusohjelmasta ja julkisesta keskustelusta. Ihmisten aktiivisuus ja riskinottokyky kumpuavat mm. henkilökohtaisista voimavaroista ja luottamuksesta yhteiskuntaan. Näiden teemojen lisäksi *Miten meillä menee?* -katsaus tarjoaa tietoa suomalaisten huolista, reiluuden kokemuksista sekä suhtautumisesta kansalaisaktivismiin ja väkivaltaan. Vastakkainasettelujen aikana halusimme lisäksi selvittää, mitkä tekijät vahvistavat suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta.

E2 Tutkimus palvelee tällä vuosittaisella katsauksella eri alojen vaikuttajien tiedontarvetta ja yhteiskunnallista keskustelua. Katsaus auttaa ennakoimaan ihmisten käyttäytymistä ja poimimaan signaalit, joita päättäjien ei kannata ohittaa. Suomi menestyy ja kestää kriisejä, kun hyviä asioita osataan vahvistaa ja vakavat viestit havahduttavat jo silloin, kun kyse on vasta oireista, ei ongelmista.

Tutkimuspäällikkö, dosentti **Ville Pitkäsen** johdolla monitieteinen tutkijaryhmämme on tehnyt jälleen hyvää työtä. Kiitokset kaikille!

Helsingissä 5.11.2024

Karina Jutila

YTT, toimitusjohtaja

E2 Tutkimus

AINEISTO

Tämän vuosittain julkaistavan katsauksen on toteuttanut monitieteinen, riippumaton tutkimuslaitos E2 Tutkimus. Suomalaisten asenteita kartoittavan kyselytutkimuksen aineisto kerättiin 25.6.–1.7.2024 Norstatin internetpaneelissa. Aineisto edustaa 18 vuotta täyttäneitä mannersuomalaisia.

Kyselyyn vastasi yli tuhat suomalaista (N=1013). Aineisto on painotettu iän, sukupuolen ja asuinpaikan mukaan väestötilastoja vastaavaksi. Virhemarginaali on noin kolme prosenttiyksikköä molempiin suuntiin.

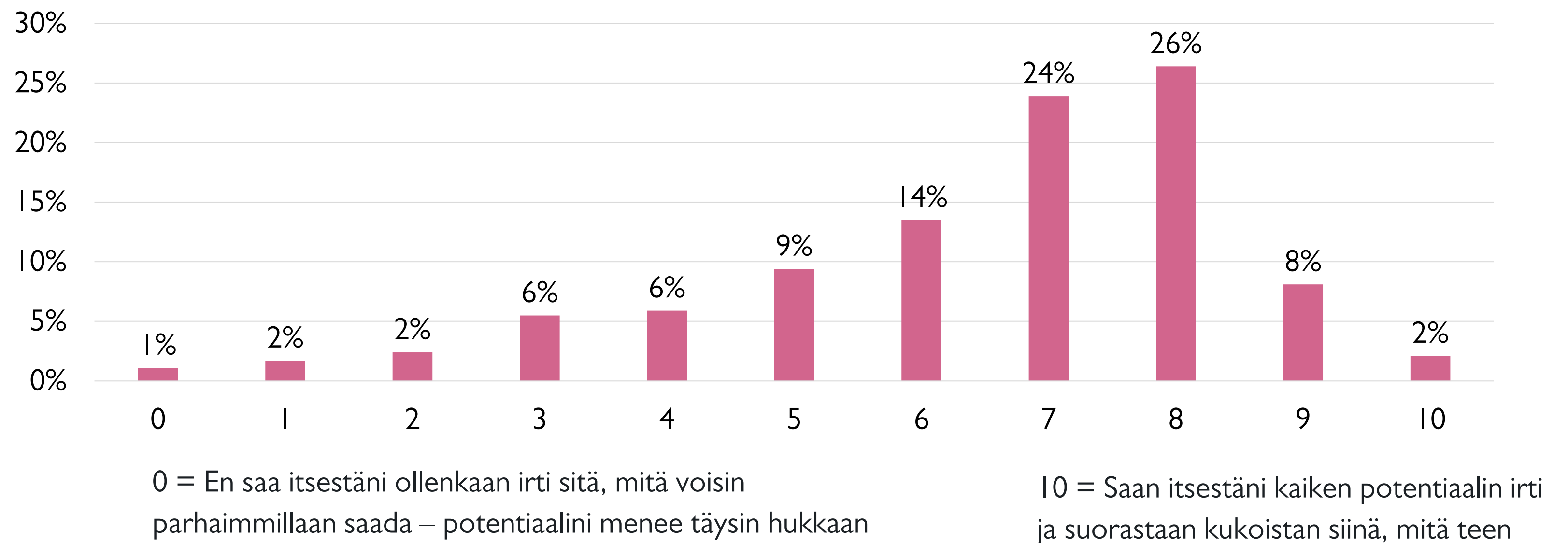
Aineisto on analysoitu määrällisin menetelmin ja tuloksia on peilattu yhteiskunnallisiin tilannetekijöihin. Avoimien vastausten analyysissa on käytetty tekoälyä teemoittelun tukena.

E2 Tutkimus on tehnyt vastaavan katsauksen myös vuosina 2022 (Eronen, Jutila & Pitkänen 2022) ja 2023 (Pitkänen ym. 2023). Tässä katsauksessa tuloksia verrataan edellisvuosien tuloksiin.

I. Suomalaisten voimavarat ovat ennallaan
– valtaosalla on myös tulevaisuususkkoa

Suomalaisten voimavarat ovat pääasiassa hyvät

Kuvio 1. Millaiseksi arvioit henkilökohtaiset voimavarasi tällä hetkellä? Ajattele sitä asiaa, jota teet arjessasi pääasiassa. Vastaa asteikolla 0–10 (%).

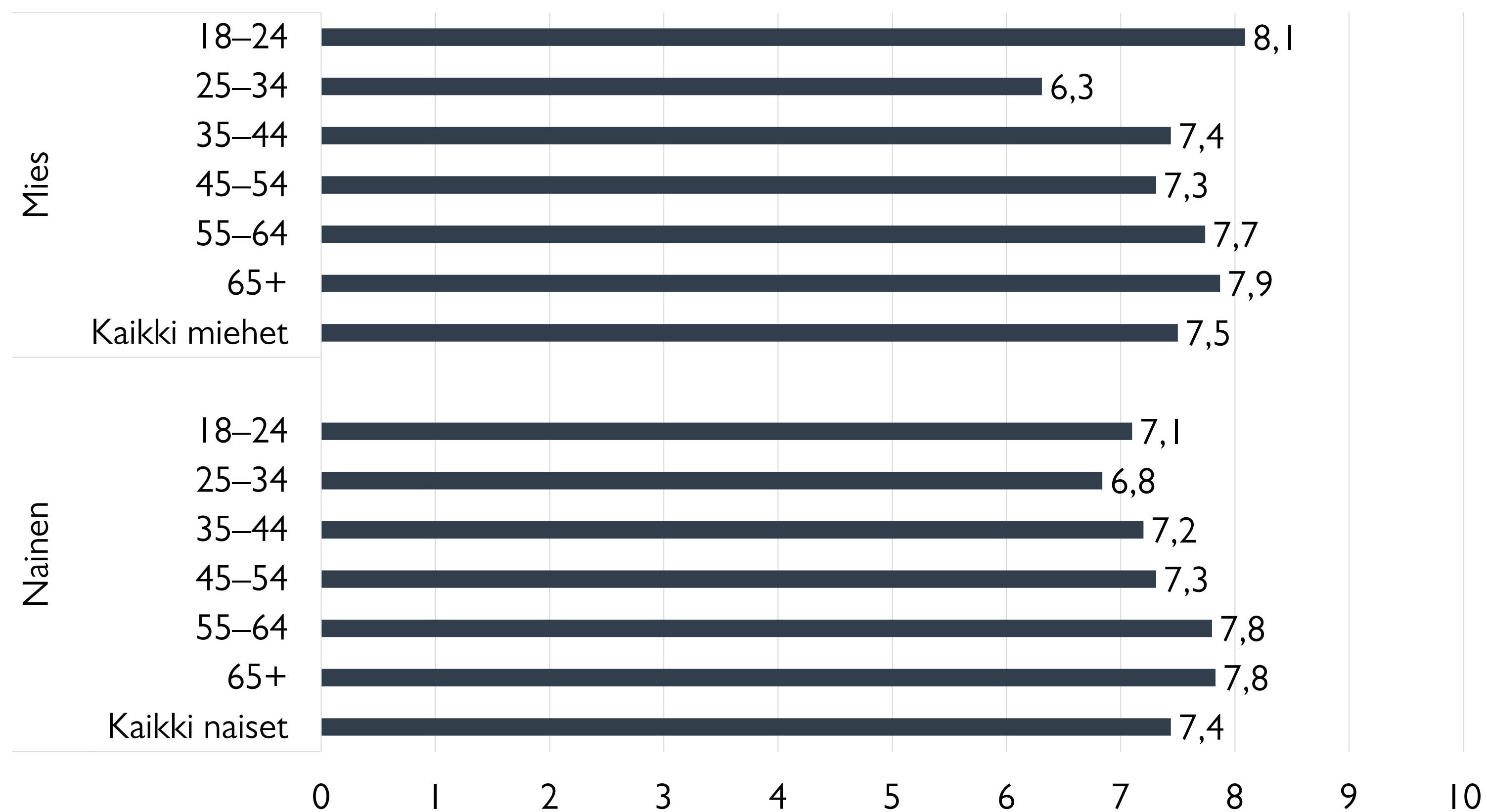

Lähes kolme neljästä suomalaisesta arvioi henkilökohtaiset voimavaransa hyviksi (arvot 6–10). Lähellä täyttä potentiaaliaan (arvot 8–10) on yli kolmannes suomalaista. (**Kuvio 1.**)

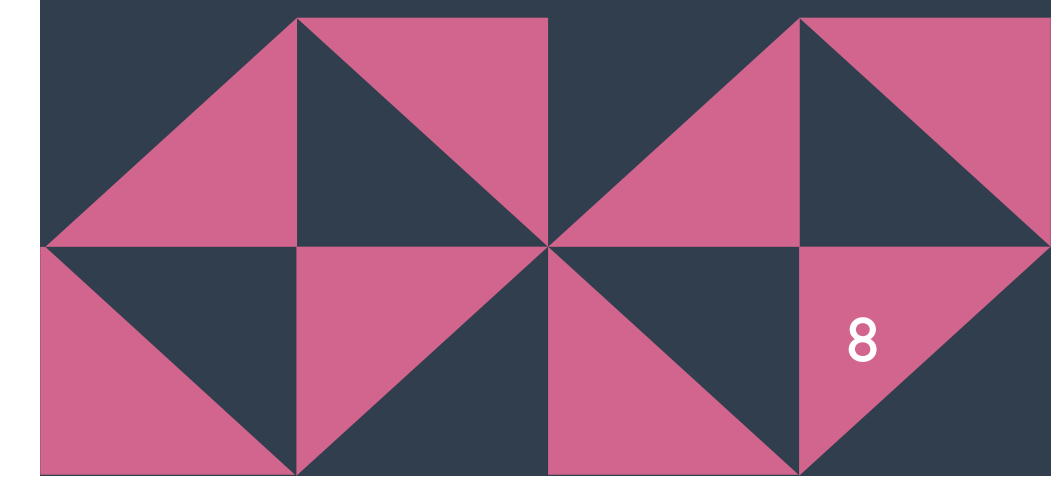
Toisaalta vajaa viidennes (17 %) arvioi voimavaransa heikoiksi (arvot 0–4). Tämä tarkoittaa yli 800 000 suomalaista. Koko väestön tasolla voimavarat näyttävät pysyneen samalla tasolla edellisvuoteen verrattuna.

Vuoden 2023 kyselyssä suomalaisilta tiedusteltiin, mikä heikentää heidän voimavarojaan. Esiin nousivat esimerkiksi huoli fyysisistä terveysongelmista, uupumuksesta tai liiallisesta kuormituksesta ja kiireestä. Myös huoli toimeentulosta ja inflaatiosta oli yleistä. (Pitkänen ym. 2023).

Kuvio 2. Millaiseksi arvioit henkilökohtaiset voimavarasi tällä hetkellä? Ajattele sitä asiaa, jota teet arjessasi pääasiassa. Vastaa asteikolla 0–10. Keskiarvot ikäryhmittäin sukupuolen mukaan.

25–34-vuotiaiden voimavarat ovat keskimääräistä heikommät

25–34-vuotiaiden miesten voimavarat ovat muita selvästi heikommät

Kuviossa 2 tarkastellaan miesten ja naisten voimavaroja ikäryhmittäin. Miesten ja naisten voimavarat eivät keskimäärin poikkea toisistaan, mutta ikä vaikuttaa.

Alle 25-vuotiaat miehet arvioivat omat voimavaransa keskimääräistä vahvemiksi (keskiarvo 8,1). Nuorimmilla miehillä menee siis tässä tarkastelussa hyvin.

Sen sijaan 25–34-vuotiaat miehet arvioivat omat voimavaransa selvästi keskimääräistä heikommiksi (keskiarvo 6,3). Pudotus kaikkien miesten keskiarvosta (7,5) on poikkeuksellisen jyrkkä. Myös 25–34-vuotiaat naiset arvioivat voimavaransa keskimääräistä heikommiksi (keskiarvo 6,8).

Useat tutkimukset ovat viime vuosina kertoneet nuorten naisten jaksamisen ongelmista ja esimerkiksi ahdistuneisuushäiriöiden lisääntymisestä (ks. esim. Blomberg & Perhoniemi 2024; Gyllenberg ym. 2023; THL 2024a).

Sen sijaan nuorten miesten ongelmista puhutaan vähemmän, vaikka tiedossa on, että monilla hyvinvoinnin mittareilla miehillä menee naisia huonommin. Itsemurhat, alkoholikuolemat ja tapaturmat ovat huomattavasti yleisempiä miehillä kuin naisilla. (THL 2024b.)

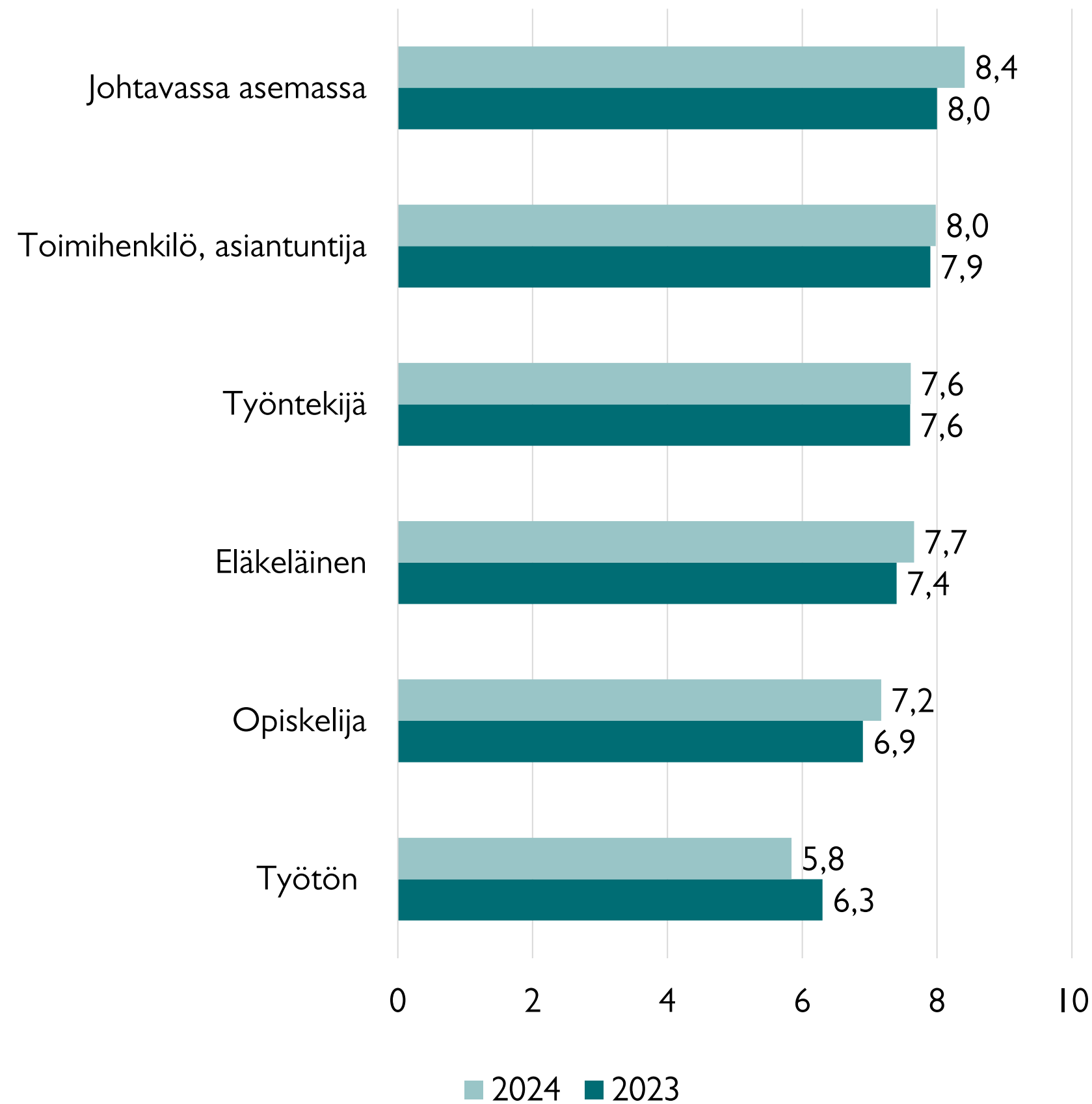
Myös esimerkiksi syrjäytyminen on tutkimusten mukaan vahvasti sukupuolittunutta. Nuorten miesten syrjäytyminen on yleisempää kuin nuorten naisten. Työelämän ja koulutuksen ulkopuolelle jääminen on erityisesti nuorten miesten ongelma (ks. esim. Paananen ym. 2019). Tätä taustaa vasten tulos nuorten miesten keskimääräistä heikommista voimavaroista on huolestuttava.

Voimavaroiltaan vahvimpia ovat yli 55-vuotiaat suomalaiset. Havainto on tärkeä, sillä väestön ikääntyessä ja huoltosuhteen heikentyessä yhä useamman täytyy jatkaa työelämässä entistä pidempään. Tältä osin tulokset antavat aihetta optimismiin.

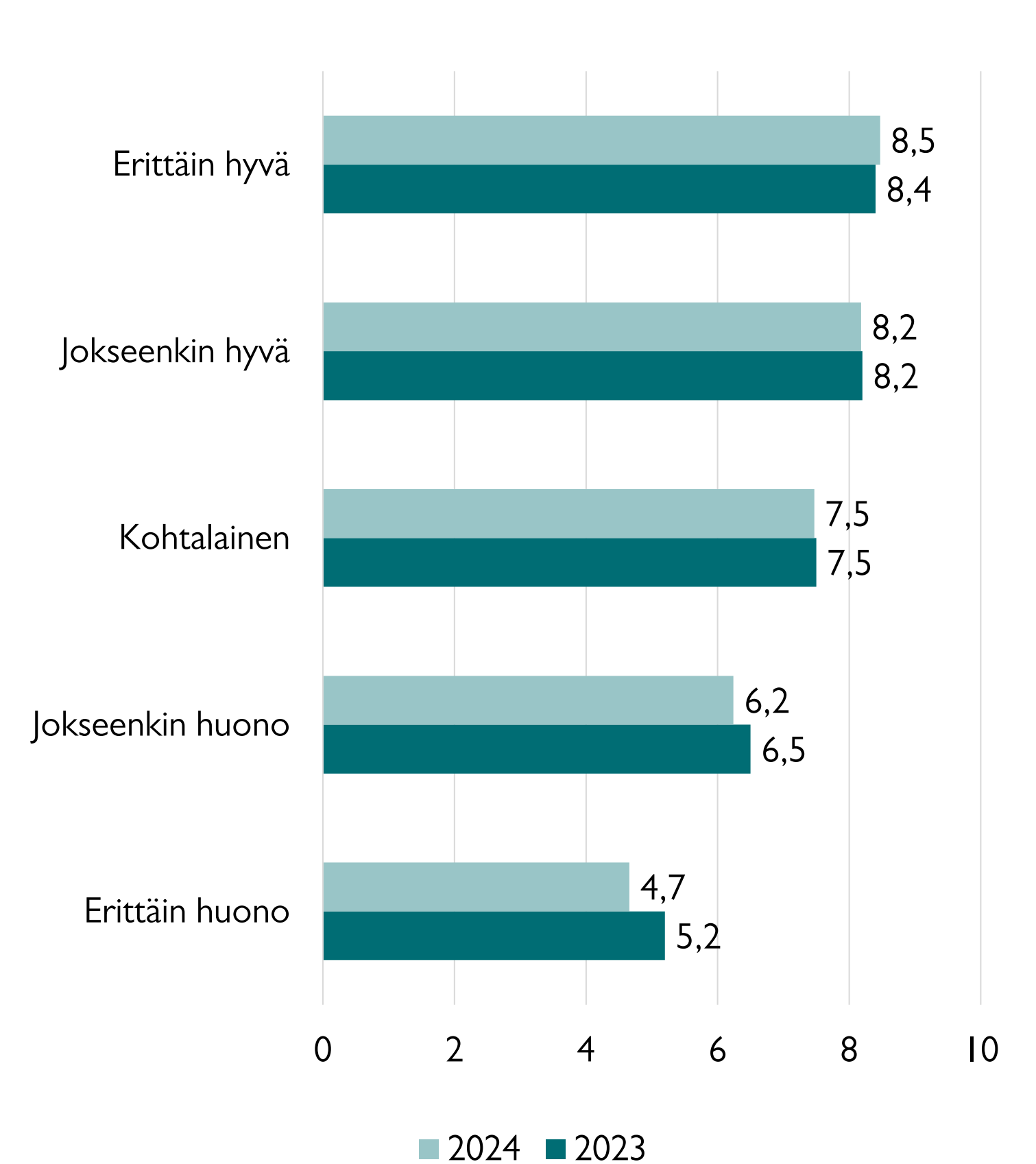
Työttömien
voimavarat ovat
heikentyneet,
eläkeläisten ja
johtajien
vahvistuneet hieman

Kuvio 3. Millaiseksi arvioit henkilökohtaiset voimavarasi tällä hetkellä? Ajattele sitä asiaa, jota teet arjessasi pääasiassa. Vastaa asteikolla 0–10. Keskiarvot ammattiaseman ja itsearvioidun taloustilanteen mukaan, vuodet 2023 ja 2024.

AMMATTIASEMA

ITSEARVIOITU TALOUSTILANNE

Kuviossa 3 tarkastellaan voimavaroja ammattiaseman ja itsearvioidun taloudellisen tilanteen perusteella. Tulokset osoittavat, että sosioekonominen asema vaikuttaa: johtavassa asemassa olevien voimavarat ovat keskimäärin huomattavasti korkeammat kuin esimerkiksi työttömien tai opiskelijoiden.

Sama havainto tehtiin vuoden 2023 tarkastelussa. Johtajien voimavarat ovat keskimäärin jopa vahvistuneet kuluneen vuoden aikana.

Ehkä odottamaton tulos on se, että eläkeläisten voimavarat ovat nyt keskimäärin paremmat kuin vuosi sitten. Sen sijaan työttömien voimavarat ovat heikentyneet entisestään.

Itsearvioitu taloustilanne vaikuttaa ratkaisevasti koettuihin voimavaroihin. Erittäin hyvässä taloudellisessa tilanteessa olevat kokevat voimavaransa erinomaisiksi. Erittäin huonossa taloustilanteessa olevat puolestaan arvioivat voimavaransa pikemminkin heikoiksi.

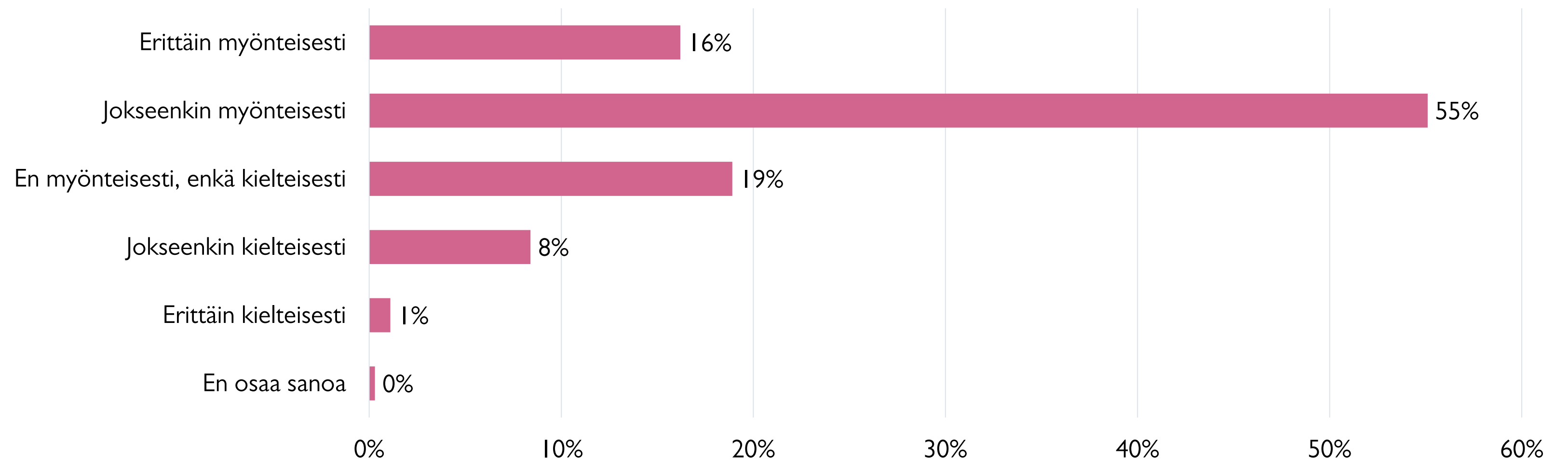
Hyvin toimeentulevien voimavarat ovat keskimäärin pysyneet yhtä hyvinä kuin vuotta aikaisemmin. Sen sijaan heikosti toimeentulevat arvioivat nyt voimavaransa heikommiksi kuin vuonna 2023.

Valtaosa suomalaisista suhtautuu tulevaisuuteensa myönteisesti

Tulos on samankaltainen kuin vuosina 2023 ja 2022

Kuvio 4. Suhtaudun tulevaisuuteeni... (%)

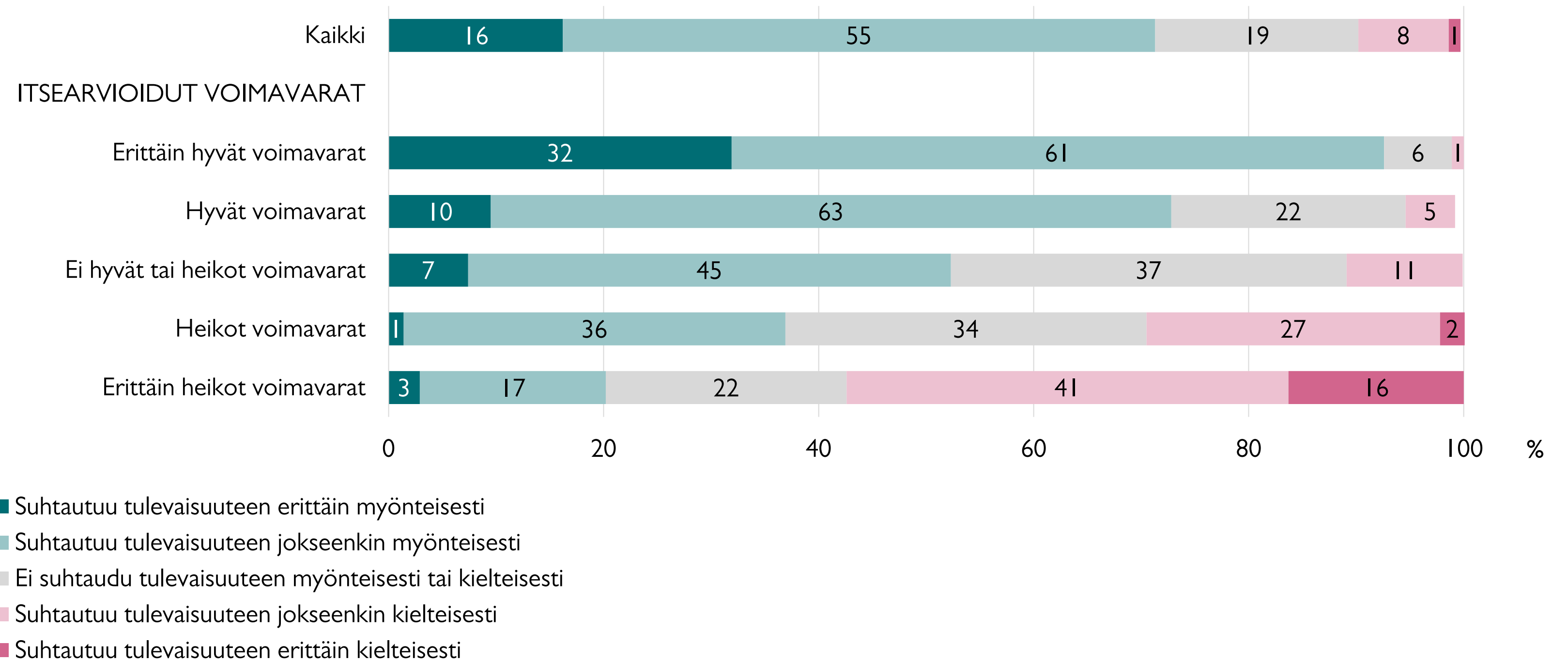

Valtaosa (71 %) suomalaisista suhtautuu tulevaisuuteensa jokseenkin tai erittäin myönteisesti (**Kuvio 4**). Tulos on hyvin samankaltainen kuin vuosina 2023 ja 2022. Sukupuolten välillä ei ole eroja. 18–24-vuotiaille tulevaisuus näyttäytyy kirkkaana: jopa 34 prosenttia heistä suhtautuu tulevaisuuteensa erittäin myönteisesti ja 42 prosenttia jokseenkin myönteisesti. Erittäin myönteisenä tulevaisuuden näkevien osuus on nuorimpien keskuudessa (34 %) huomattavasti keskimääräistä (16 %) korkeampi.

Nuorten optimismi ja toiveikkuus on rohkaisevaa useiden globaalien ja paikallisten kriisien ajassa. Toisaalta huomionarvoista myös on, että nuorten, yli 25-vuotiaiden aikuisten optimismi on hieman vähäisempää kuin heitä nuorempien. Tulos voi kertoa työelämään siirtymiseen liittyvistä epävarmuuksista.

Heikot voimavarat syövät tulevaisuuden-uskoa

Kuvio 5. Suhtautuminen tulevaisuuteen itsearvioitujen voimavarojen mukaan (%).

Kuviosta 5 nähdään, että ne suomalaiset, joilla on heikot voimavarat, näkevät tulevaisuutensa huomattavasti synkemmässä valossa kuin ne, joiden voimavarat ovat hyvät tai erinomaiset.

Erittäin hyvät voimavarat omaavista lähes kaikki (93 %) suhtautuvat tulevaisuuteensa jokseenkin tai erittäin myönteisesti. Erittäin heikot voimavarat omaavista näin ajattelee vain viidennes (20 %).

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

1. **Polarisaatio ja huonot uutiset eivät ole vieneet suomalaisten tulevaisuudenuskoa.**

Koko väestön tasolla voimavarat näyttävät pysyneen samalla tasolla vuoteen 2023 verrattuna. Vaikka julkisessa keskustelussa painottuvat monet yhteiskunnan ongelmat ja vastakkainasettelut, tilanne ei näytä heikentäneen suomalaisten voimavaroja tai tulevaisuususkoa. Valtaosa kokee voimavaransa hyviksi ja suhtautuu tulevaisuuteensa myönteisesti. Erityisesti kaikkein nuorimmilla (18–24-vuotiaat) on optimismia ja tulevaisuususkoa. Tämä on hyvä viesti esimerkiksi yrittäjyyden ja työelämän näkökulmasta.

2. **Työikäisillä nuorilla miehillä on muita useammin voimattomuutta.**

Siinä missä kaikkein nuorimpien joukossa on optimismia, ero seuraavaan ikäryhmään on pysäyttävä: 25–34-vuotiaat miehet arvioivat voimavaransa selvästi keskimääräistä heikommiksi. Myös 25–34-vuotiaat naiset arvioivat näin keskimääräistä useammin, mutta naisten ikäryhmien erot ovat pienemmät.

Tulos on inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti havahduttava. Kyse on työikäisistä nuorista, joilta odotetaan jo ”aikuisen panosta” monilla elämänalueilla ja monet heistä odottavat sitä myös itseltään. Lisäksi tähän ikäryhmään viitataan keskusteltaessa alhaisesta syntyvyydestä. Jos ikäryhmän elämäntilanne ja voimavarat kohenevat, sillä jos jollakin on heijastuksia syntyvyyteen.

3. **Eläkeläisten hyvät voimavarat on myönteinen viesti työelämään.**

Eläkeläisten voimavarat ovat keskimäärin hieman vahvistuneet vuoteen 2023 verrattuna. Entistä useampi suomalainen tekee eläkkeellä esimerkiksi osa-aikaista tai tilapäistä työtä (Eläketurvakeskus 2022). Ikääntyvän yhteiskunnan ja suomalaisen työelämän kannalta on myönteistä, että eläkeläisten voimavarat ovat keskimäärin hyvät. Tämä ennakoi, että monilla on voimia sekä itsestään että läheisistään huolehtimiseen ja tarvittaessa myös työntekoon.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

4. Heikosti toimeentulevilla on entistä niukemmat henkilökohtaiset voimavarat.

Erittäin hyvässä taloudellisessa tilanteessa olevat kokevat voimavaransa erinomaisiksi ja erittäin huonossa taloustilanteessa olevat puolestaan arvioivat voimavaransa heikoiksi. Heikosti toimeentulevien tilanne näyttää entisestään huonontuneen vuoden takaisesta.

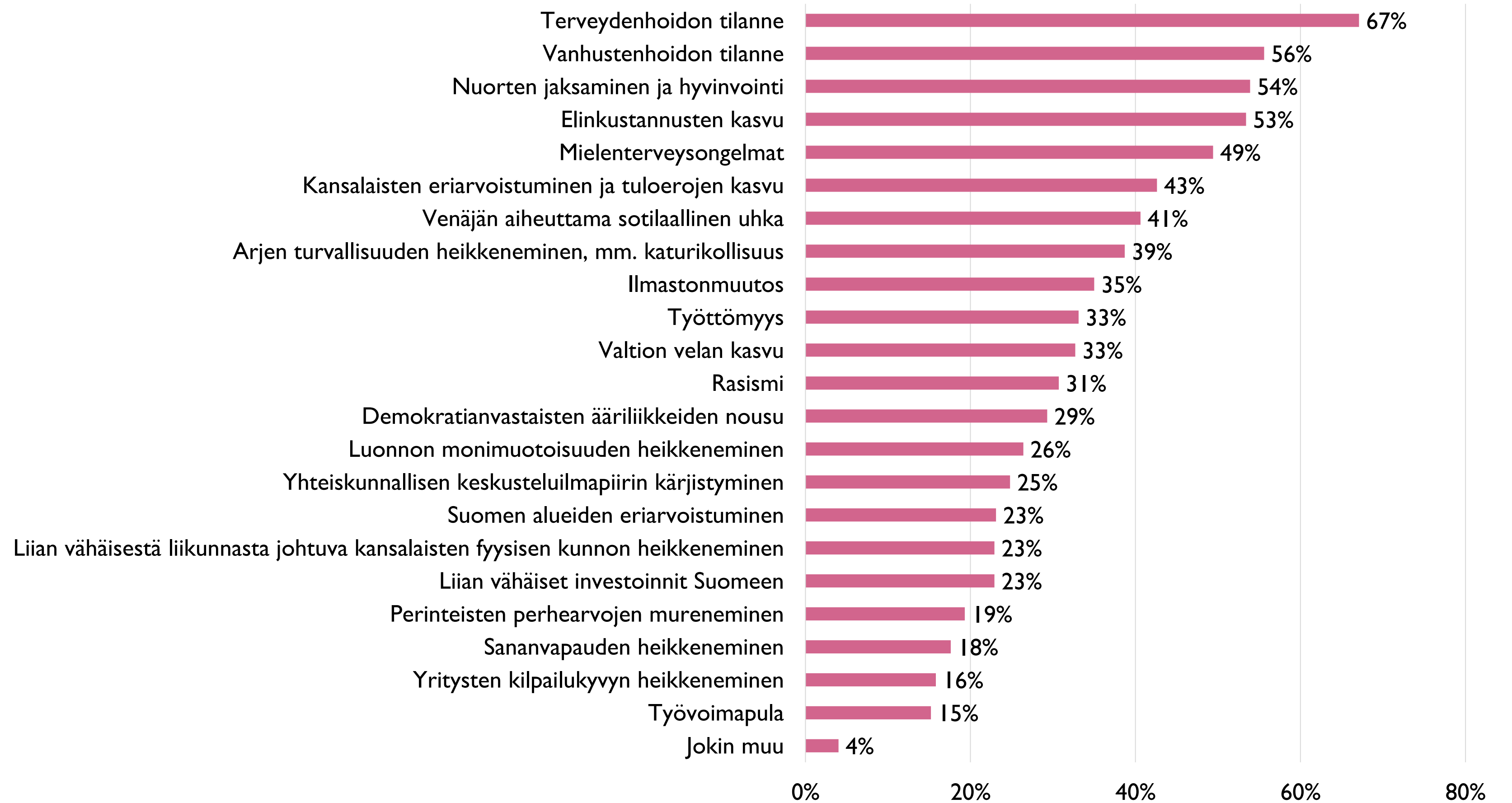
Suomi voi olla – monen muun yhteiskunnan tavoin – tilanteessa, jossa elintasoerot tarkoittavat kuiluja ihmisten välillä. Kyse ei ole vain elämäntapojen ja voimavarojen eroista, vaan siitä, ettei varakkailta ja heikosti toimeentulevilla ole välttämättä lainkaan kosketuspintaa toisiinsa tai yhteistä näkemystä siitä, miten yhteiskuntaa pitäisi kehittää.

2. Huolten kärjessä on terveydenhoidon tilanne
– vuosi sitten ykkösenä oli elinkustannusten nousu

Suomalaisten yleisin huoli on terveydenhoidon tilanne – myös nuoret ja vanhukset huolten kohteena

Kuvio 6. Mitkä asiat huolestuttavat sinua suomalaisessa yhteiskunnassa? Valitse seuraavista ne asiat, joihin Suomen poliitikkojen ja muiden päättäjien pitäisi nyt aivan erityisesti vaikuttaa (%).

Suomalaisten huolikuorma on keventynyt hieman vuoden takaiseen verrattuna

Suomalaisten yleisin huolenaihe on terveydenhoidon tilanne (67 %) (**kuvio 6**). Yli puolet suomalaisista on huolissaan myös vanhustenhoidon tilanteesta, nuorten jaksamisesta ja hyvinvoinnista sekä elinkustannusten kasvusta.

E2 Tutkimus kysyi suomalaisten huolista myös vuonna 2023. Monet kärkihuolista ovat säilyneet ennallaan, mutta yleiskuva on hieman edellisvuotta valoisampi: huolten yleisyys on laskenut lähes kaikkien esitettyjen asioiden kohdalla. Vuonna 2023 suomalaiset valitsivat listalta keskimäärin yhdeksän huolta, vuonna 2024 kahdeksan.

Yleisestä trendistä poiketen huoli terveydenhoidon tilanteesta ja nuorten jaksamisesta on jopa hieman yleisempää kuin vuotta aiemmin. Tulokset heijastanevat rahoitusvaikeuksien kanssa painivien SOTE-alueiden vaikeaa tilannetta.

Taulukossa I tarkastellaan suurimpia muutoksia huolenaiheiden yleisyydessä vuosien 2023 ja 2024 välillä. Elinkustannusten kasvu oli vielä vuosi sitten suomalaisten yleisin huolenaihe. Nyt siitä on huolissaan reilu puolet suomalaisista. Tulosta selittänee inflaation heikentyminen: esimerkiksi energian ja elintarvikkeiden hintojen nousu on tasaantunut.

Myös valtion velan kasvu huolettaa entistä harvempaa. Kenties Petteri Orpon hallituksen säästötoimet ovat vakuuttaneet osan suomalaisista, ja osalle asia ei ylipäättäen ole huolenaihe.

Työvoimapula ei kuulunut suomalaisten kärkihuoliin vuonna 2023, mutta nyt siitä on huolissaan entistäkin harvempi. Osin tulosta voi selittää työmarkkinoiden alavire. Työttömyys on lisääntynyt useilla toimialoilla, ja tuoreiden ennustusten mukaan työttömyys tulee entisestään nousemaan. Näissä oloissa työvoimapula ei yllä kärkihuolten joukkoon.

Samoin huoli arjen turvallisuuden heikkenemisestä on vähäisempää kuin aiemmin. Vuonna 2023 julkisuudessa keskusteltiin runsaasti sekä Ruotsin jengiväkivallasta että kotimaassa tapahtuneista väkivallanteoista, mutta 2024 tämä keskustelu on osin laantunut, mikä selittänee tulosta.

Huolta kansalaisten fyysisen kunnon heikkenemisestä kantaa enää vajaa neljännes suomalaisista. Kenties tulosta selittää aiheesta käydyn julkisen keskustelun laantuminen edellisvuoteen verrattuna.

Taulukko I. Suurimmat muutokset huolissa v.2023–2024.

	2023	2024	Laskua %-yks.
Elinkustannusten kasvu	68	53	15
Valtion velan kasvu	45	33	12
Työvoimapula	27	15	12
Kansalaisten fyysisen kunnon heikkeneminen	34	23	11
Arjen turvallisuuden heikkeneminen, mm. katurikollisuus	49	39	10

Taulukko 2. Mitkä asiat huolestuttavat sinua suomalaisessa yhteiskunnassa? Valitse seuraavista ne asiat, joihin Suomen poliitikkojen ja muiden päättäjien pitäisi nyt aivan erityisesti vaikuttaa. Sukupuolen mukaan (%).

	Mies	Nainen	Kaikki
Terveystilan tilanne	55	79	67
Vanhusten hoidon tilanne	45	65	56
Nuorten jaksaminen ja hyvinvointi	44	63	54
Elinkustannusten kasvu	46	60	53
Mielenterveysongelmat	40	58	49
Kansalaisten eriarvoistuminen ja tuloerojen kasvu	34	50	43
Venäjän aiheuttama sotilaallinen uhka	39	43	41
Arjen turvallisuuden heikkeneminen, mm. katurikollisuus	34	43	39
Ilmastonmuutos	29	41	35
Työttömyys	33	33	33
Valtion velan kasvu	35	30	33
Rasismi	25	36	31
Demokratian vastaisten ääriliikkeiden nousu	28	30	29
Luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen	20	32	26
Yhteiskunnallisen keskusteluympäristön kärjistyminen	24	26	25
Suomen alueiden eriarvoistuminen	21	24	23
Liian vähäiset investoinnit Suomeen	28	19	23
Liian vähäisestä liikunnasta johtuva kansalaisten fyysisen kunnan heikkeneminen	26	20	23
Perinteisten perhearvojen mureneminen	19	20	19
Sananvapauden heikkeneminen	18	17	18
Yritysten kilpailukykyyn heikkeneminen	17	15	16
Työvoimapula	15	16	15

Taulukko 3. Mitkä asiat huolestuttavat sinua suomalaisessa yhteiskunnassa? Valitse seuraavista ne asiat, joihin Suomen poliitikkojen ja muiden päättäjien pitäisi nyt aivan erityisesti vaikuttaa. Ikäryhmän mukaan (%).

	18–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65+	Kaikki
Terveystilanteen tilanne	50	66	61	64	67	79	67
Vanhusten tilanteen tilanne	31	40	41	61	64	74	56
Nuorten jaksaminen ja hyvinvointi	61	67	59	58	48	43	54
Elinkustannusten kasvu	48	65	62	63	48	42	53
Mielenterveysongelmat	59	70	56	56	36	36	49
Kansalaisten eriarvoistuminen ja tuloerojen kasvu	33	46	44	45	41	43	43
Venäjän aiheuttama sotilaallinen uhka	23	37	34	44	47	47	41
Arjen turvallisuuden heikkeneminen, mm. katurikollisuus	28	40	41	45	40	36	39
Ilmastonmuutos	43	42	22	34	39	36	35
Työttömyys	37	44	39	29	30	26	33
Valtion velan kasvu	29	23	33	31	30	40	33
Rasismi	40	40	22	26	28	32	31
Demokratianvastaisten ääriliikkeiden nousu	24	35	24	21	29	36	29
Luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen	28	30	23	28	27	25	26
Yhteiskunnallisen keskusteluympäristön kärkeilyminen	16	32	19	21	26	29	25
Suomen alueiden eriarvoistuminen	18	27	20	19	22	28	23
Liian vähäiset investoinnit Suomeen	11	21	28	19	18	29	23
Liian vähäisestä liikunnasta johtuva kansalaisten fyysisen kunnon heikkeneminen	20	24	26	21	16	26	23
Perinteisten perhearvojen mureneminen	18	10	18	27	13	25	19
Sananvapauden heikkeneminen	15	21	23	20	15	14	18
Yritysten kilpailukykyyn heikkeneminen	7	15	20	20	11	16	16
Työvoimapula	20	18	11	16	10	17	15

Naisilla on enemmän huolia kuin miehillä – tai ainakin he kertovat niistä avoimemmin

Naiset ovat miehiä useammin huolissaan lähes kaikista huolilistan asioista (**taulukko 2**).

Valtaosa naisista (79 %) kantaa huolta terveydenhoidon tilanteesta, miehistä vain reilu puolet (55 %). Myös vanhustenhoidon tilanne, nuorten jaksaminen ja hyvinvointi, elinkustannusten nousu, mielenterveysongelmat ja esimerkiksi kansalaisten eriarvoistuminen ja tuloerojen kasvu huolestuttavat naisia huomattavasti miehiä useammin.

Miehet ovat naisia useammin huolissaan vain valtion velan kasvusta, liian vähäisistä investoinneista Suomeen sekä kansalaisten fyysisen kunnon heikkenemisestä. Myös vuoden 2023 tarkastelussa naiset kantoivat miehiä useammin huolta hyvinvoinnin ja terveystalouden rapautumisesta. Miehet ovat yleisesti kyselyissä naisia talousorientoituneempia, ja tämä on nähtävillä myös tämän kyselyn tuloksissa.

Tulokset vahvistavat myös sen, että naiset ovat selvästi miehiä useammin huolissaan ilmastonmuutoksesta ja luonnon monimuotoisuuden heikkenemisestä.

Taulukossa 3 kuvataan suomalaisten yhteiskunnallisia huolia ikäryhmittäin. Erot ovat varsin suoraviivaisia terveyteen liittyvissä asioissa: vanhimmat ikäryhmät ovat huolissaan erityisesti terveydenhoidon ja vanhustenhoidon tilanteesta. Nuoria ikäryhmiä huolestuttavat nuorten jaksaminen ja hyvinvointi sekä mielenterveysongelmat.

Erytyisesti 25–34-vuotiaat ovat huolissaan mielenterveysongelmista. Heistä peräti 70 prosenttia on huolissaan niistä.

Mielenterveysongelmien kasvu näkyy Suomessa esimerkiksi siinä, että ne ovat nousset keskeiseksi työkyvyttömyyseläkkeiden syyksi nuorilla aikuisilla.

45–55-vuotiaat kantavat keskimääräistä useammin huolta sekä vanhustenhoidosta että nuorten jaksamisesta. Mitä ilmeisimmin tässä ikäryhmässä on paljon niitä, joille kysymykset sekä nuorten että ikääntyvien tarpeista ovat omakohtaisia.

Elinkustannusten kasvu huolestuttaa huomattavasti enemmän 25–54-vuotiaita kuin kaikista nuorimpia sekä yli 55-vuotiaita. Vuoden 2023 katsauksessa elinkustannusten kasvu oli 25–34-vuotiaiden kärkihuoli ja heistä jopa kolme neljästä oli asiasta huolissaan. Nyt elinkustannusten kasvu ei huoleta yhtä usein, mutta se on edelleen yksi työikäisten kärkihuolista.

Nuorista vain harva on huolissaan Venäjän uhasta, yli 55-vuotiaat ovat siitä muita huolestuneempia

Samoin kuin vuonna 2023 myös nyt 18–24-vuotiaat ovat muita harvemmin huolissaan kansalaisten eriarvoistumisesta ja tuloerojen kasvusta.

Venäjän aiheuttama sotilaallinen uhka huolettaa yli 55-vuotiaita useammin kuin sitä nuorempia. Vaikka huolestuneiden suhteellinen määrä on hieman laskenut verrattuna vuoteen 2023, lähes puolet (47 %) yli 55-vuotiaista on siitä edelleen huolissaan. Huoli on selvästi vähäisempää alle 25-vuotiaiden joukossa. Heistä enää alle neljännes (23 %) on Venäjän sotilaallisesta uhasta huolissaan.

Aikaisemmin tehdyn selvityksen mukaan suomalaisnuorista yli kolmannes on kuitenkin huolissaan yleisesti kansainvälisistä levottomuuksista, konflikteista ja sodista (Eronen ym. 2024).

Huoli ilmastonmuutoksesta on laskenut jonkin verran kaikissa ikäryhmissä. Ikäryhmien väliset erot ovat säilyneet melko vähäisinä, joskin 35–44-vuotiaat ovat aiheesta huolissaan keskimääräistä harvemmin.

Rasismi on edelleen nuorten huoli. Vuoden 2023 tarkastelussa havaittiin, että alle 25-vuotiaat ovat muita useammin rasismista huolissaan. Nyt myös 25–34-vuotiaiden ryhmässä huoli rasismista on keskimääräistä korkeampaa.

Demokratian vastaisten ääriliikkeiden nousu huolestuttaa keskimääräistä useammin 25–34-vuotiaita (35 %) ja yli 65-vuotiaita (36 %).

Taulukko 4. Mitkä asiat huolestuttavat sinua suomalaisessa yhteiskunnassa? Valitse seuraavista ne asiat, joihin Suomen poliitikkojen ja muiden päättäjien pitäisi nyt aivan erityisesti vaikuttaa. Puoluekannan mukaan (%).

	Kok.	PS	SDP	Kesk.	Vihr.	Vas.	Kaikki
Terveystilan tilanne	54	57	78	58	57	82	67
Vanhusten hoidon tilanne	44	45	65	57	39	61	56
Nuorten jaksaminen ja hyvinvointi	42	40	53	44	59	74	54
Elinkustannusten kasvu	37	52	54	51	42	67	53
Mielenterveysongelmat	33	43	53	34	62	73	49
Kansalaisten eriarvoistuminen ja tuloerojen kasvu	8	27	61	29	51	77	43
Venäjän aiheuttama sotilaallinen uhka	60	41	44	35	29	24	41
Arjen turvallisuuden heikkeneminen, mm. katurikollisuus	44	35	36	46	15	33	39
Ilmastonmuutos	26	9	42	26	69	66	35
Työttömyys	24	30	41	22	19	45	33
Valtion velan kasvu	69	46	20	35	10	16	33
Rasismi	14	4	32	32	57	64	31
Demokratian vastaisten ääriliikkeiden nousu	23	3	40	29	43	60	29
Luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen	13	8	29	12	55	57	26
Yhteiskunnallisen keskusteluympäristön kärjistyminen	21	12	25	35	36	43	25
Suomen alueiden eriarvoistuminen	13	23	28	32	15	35	23
Liian vähäiset investoinnit Suomeen	45	20	25	17	18	17	23
Liian vähäisestä liikunnasta johtuva kansalaisten fyysisen kunnan heikkeneminen	35	25	21	27	26	20	23
Perinteisten perhearvojen mureneminen	19	26	15	27	3	13	19
Sananvapauden heikkeneminen	13	26	16	14	8	26	18
Yritysten kilpailukykyyn heikkeneminen	36	19	21	11	10	7	16
Työvoimapula	21	9	16	21	17	13	15

Puoluekanta näkyy huolissa

Puoluekannan mukainen tarkastelu tuo esiin mielenkiintoisia eroja (**taulukko 4**). Kokoomuksen kannattajien kärkihuolet eivät muiden puolueiden kannattajista poiketen liity terveystieteisiin. Heidän kaksi selkeää kärkihuoltaan ovat valtion velan kasvu ja Venäjän aiheuttama sotilaallinen uhka. Yli puolet kokoomuslaisista on huolissaan myös terveydenhoidon tilanteesta, mutta selvästi keskivertosuomalaista harvemmin.

Kokoomuksen kannattajat erottuvat myös sillä, että he ovat keskimääräistä useammin huolissaan yritysten kilpailukyvystä, liian vähäisistä investoinneista Suomeen ja kansalaisten fyysisen kunnon heikkenemisestä. Kansalaisten eriarvoistuminen ja tuloerojen kasvu huolestuttavat heistä vain 8 prosenttia. Myöskään rasismi, luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen tai Suomen alueiden eriarvoistuminen eivät kuulu kokoomuslaisten päähuolenaiheisiin.

Perussuomalaisten kannattajien huolia ovat erityisesti terveydenhoidon tilanne ja elinkustannusten nousu. Keskimääräistä useammin he ovat huolissaan myös valtion velan kasvusta. Huoli valtionvelan kasvusta kertonee siitä, että iso osa puolueen kannattajista antaa tukensa hallituksen tavoitteelle leikata julkisia menoja.

Hieman keskimääräistä useammin perussuomalaisten kannattajat ovat huolissaan myös sananvapauden heikkenemisestä ja perinteisten perhearvojen murenemisestä. Ilmastonmuutos, rasismi tai demokratian vastaisten ääriliikkeiden nousu huolettavat heistä harvalla.

SDP:n kannattajat ovat huolissaan erityisesti terveydenhoidon tilanteesta. Lisäksi yli puolet SDP:n kannattajista on huolissaan vanhustenhuollon tilanteesta, kansalaisten eriarvoistumisesta, elinkustannusten kasvusta, nuorten jaksamisesta ja mielenterveysongelmista. Keskimääräistä harvemmin he ovat huolissaan valtion velan kasvusta.

Vasemmistoliiton kannattajilla on muita suurempi huolitaakka

Keskustalaisista yli puolet on huolissaan terveydenhoidon ja vanhustenhoidon tilanteesta sekä elinkustannusten kasvusta. He kantavat keskimääräistä useammin huolta arjen turvallisuuden heikkenemisestä. Perussuomalaisten ja keskustan kannattajia yhdistää muita useammin huoli perhearvojen murenemisestä.

Vaikka usein ajatellaan vasemmistoliiton ja vihreiden kannattajakuntien olevan samankaltaisia, heidän huolensa kertovat hyvin erilaisista kannattajaprofiileista.

Vasemmistoliiton kannattajat painottavat selvästi vihreitä useammin kansalaisten hyvinvointiin liittyviä asioita – profiili on korostetun vasemmistolainen. Myös kansalaisten eriarvoistuminen kuuluu puolueen kannattajien kärkihuoliin. Vihreiden tavoin myös monia vasemmistoliiton kannattajia huolestuttaa ilmastonmuutos, luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen sekä demokratian vastaisten ääri liikkeiden nousu.

Sen sijaan vihreiden kannattajia eivät yhdistä vastaavalla tavalla hyvinvointiin liittyvät huolet. Puolueen kannattajat ovat jopa keskimääräistä harvemmin huolissaan vanhustenhoidon tilanteesta tai elinkustannusten kasvusta. Vihreiden selvä kärkihuoli on ilmastonmuutos. Lisäksi vihreät ovat keskimääräistä useammin huolissaan mielenterveysongelmista, nuorten jaksamisesta, luonnon monimuotoisuuden heikkenemisestä ja esimerkiksi rasismista.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

I. **Suomalaisten huolestuneisuus yhteiskunnallisista kysymyksistä ei ole kasvanut.**

Tilanne on entisellään, vaikka uutisotsikoissa painottuvat monet ongelmat, kuten valtiontalouden alijäämä, yritysten ahdinko, ihmisten pahoinvointi sekä sodat ja konfliktit. Pikemminkin nähtävissä on hienoista laskua huolten määrässä.

Selittäviä tekijöitä on useita. Hallituksen leikkauspäätökset ovat mieluisia niille, jotka kantavat huolta valtiontaloudesta, kuten sivulta 35 on nähtävissä. Tämä katsaus vahvistaa, että erityisesti kokoomuksen kannattajissa, ikääntyvissä ja miehissä on näin ajattelevia.

Osa suomalaisista on voinut myös turtua kriisipuheeseen. Julkisuudessa esitetyt yhteiskunnalliset huolet eivät ulotu kaikkien kansalaisten henkilökohtaiseen elämään. Työttömyys ja lomautukset ovat toimialakohtaisia, ja edelleen on aloja, joilla on hyvät näkymät ja vahva työllisyys. Isot globaalit ongelmat, kuten ilmastokriisi ja luontokato, on mahdollista laittaa arjessa sivuun siitä huolimatta, että tulvista ja muista sään ääri-ilmiöistä uutisoidaan lähes viikoittain. Suomessa on monia todellisuuksia, ja ihmisten elämäntilanteet ja näkökulmat asioihin vaihtelevat. Kokonaiskuva huolten ja tulevaisuususkon osalta ei kuitenkaan ole synkempi kuin vuonna 2023.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

2. Huolenaiheissa on huomattavia eroja puolueiden kannattajien välillä.

Kokoomuksen ja perussuomalaisten kannattajien kärkihuolenaiheita ovat valtion velkaantuminen. Esimerkiksi vihreistä vain joka kymmenes on huolissaan valtion velan kasvusta.

Vasemmistopuolueiden kannattajien huolilistalla korostuvat hyvinvointipalvelut ja väestön terveysongelmat. Erityisesti eriarvoisuus ja tuloerot ovat asia, jossa oikeiston ja vasemmiston kannattajat ovat kaukana toisistaan: kokoomuslaisista 8 prosenttia kantaa huolta kansalaisten eriarvoistumisesta, SDP:n kannattajista näin ajattelee 61 prosenttia ja vasemmistoliiton kannattajista peräti 77 prosenttia.

Tulos voi ennakoida, että politiikka poukkoilee jatkossakin vaalikaudesta toiseen. Näin voi käydä, jos hallituspohjat noudattavat blokkirajaa, eikä oikeisto- ja vasemmistopuolueita yhdistävää koalitiohallitusta ja linjaa synny. Pitkäjänteinen strateginen ote voi olla vähissä suomalaisessa politiikassa.

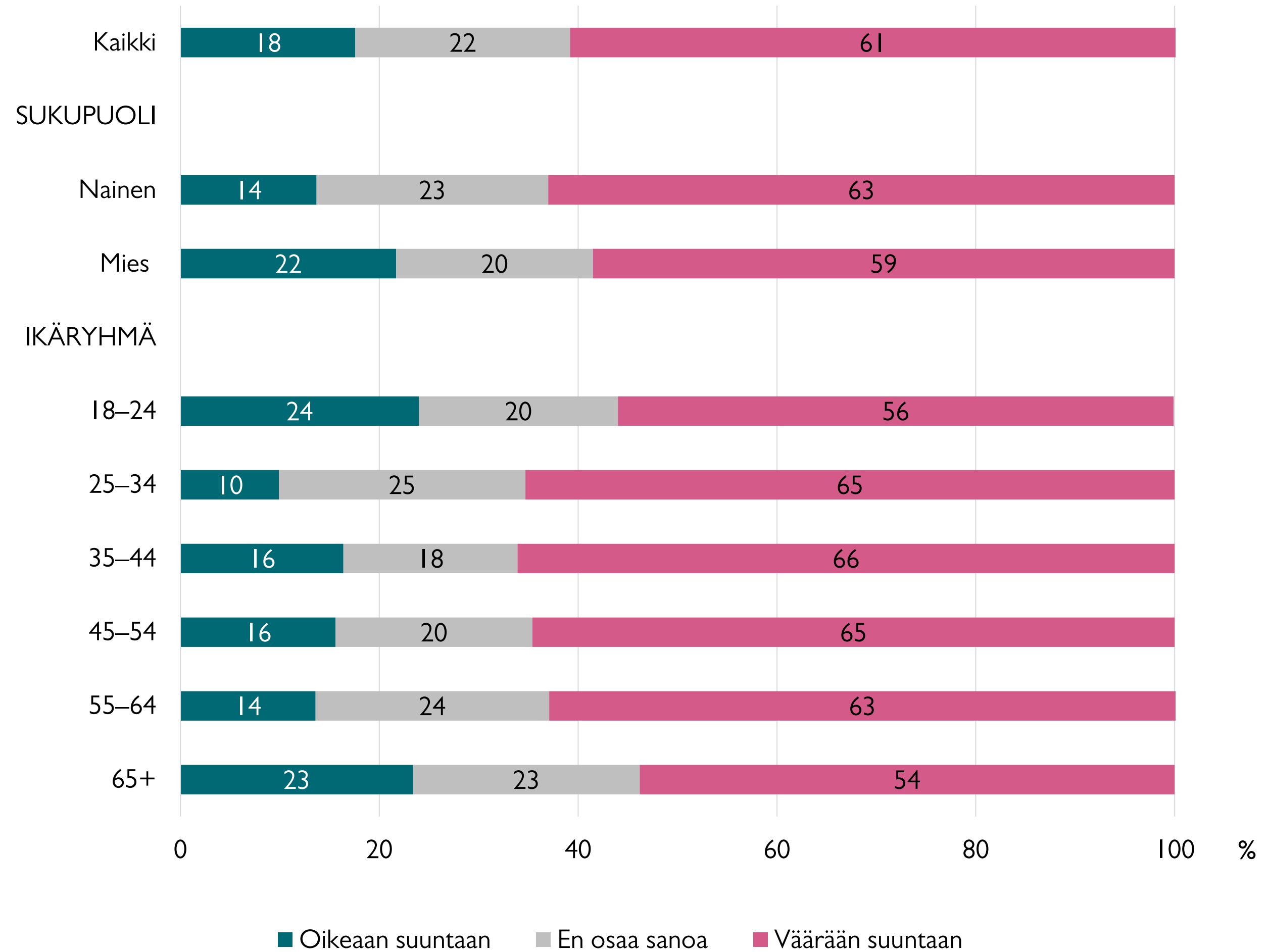

3. Yhä useampi ajattelee Suomen menevän väärään suuntaan

Valtaosa suomalaisista on tyytymättömiä Suomen suuntaan

Kuvio 7. Yleisesti ottaen, onko Suomi mielestäsi menossa oikeaan vai väärään suuntaan? Sukupuolen ja ikäryhmän mukaan (%).

Entistä useampi ajattelee, että Suomi on menossa väärään suuntaan

Suomalaisten enemmistö (61 %) arvioi, että Suomi on menossa väärään suuntaan (**kuvio 7**). Vain alle viidennes (18 %) näkee, että Suomi on menossa oikeaan suuntaan ja reilu viidennes (22 %) ei osaa sanoa. Tulos on linjassa Elinkeinoelämän valtuuskunnan tuoreen kyselyn kanssa (Eva 2024). Vuotta aikaisemmin tyytymättömien osuus oli reilut 10 prosenttiyksikköä alhaisempi: alle puolet (49 %) koki Suomen olevan menossa väärään suuntaan. Samalla yli neljännes (27 %) vielä ajatteli Suomen menevän oikeaan suuntaan.

Naiset (14 %) arvoivat miehiä (22 %) harvemmin, että Suomen suunta on oikea. Ikäryhmistä nuorimmat (23 %) ja vanhimmat (24 %) näkevät suunnan olevan oikea hieman keskimääräistä useammin. Vuoden 2023 tarkastelussa muista erottuivat yli 65-vuotiaat. Heistä selvästi keskimääräistä useampi (39 %) ajatteli, että Suomi on menossa oikeaan suuntaan. Laskua vanhimmassa ikäryhmässä on peräti 15 prosenttiyksikköä.

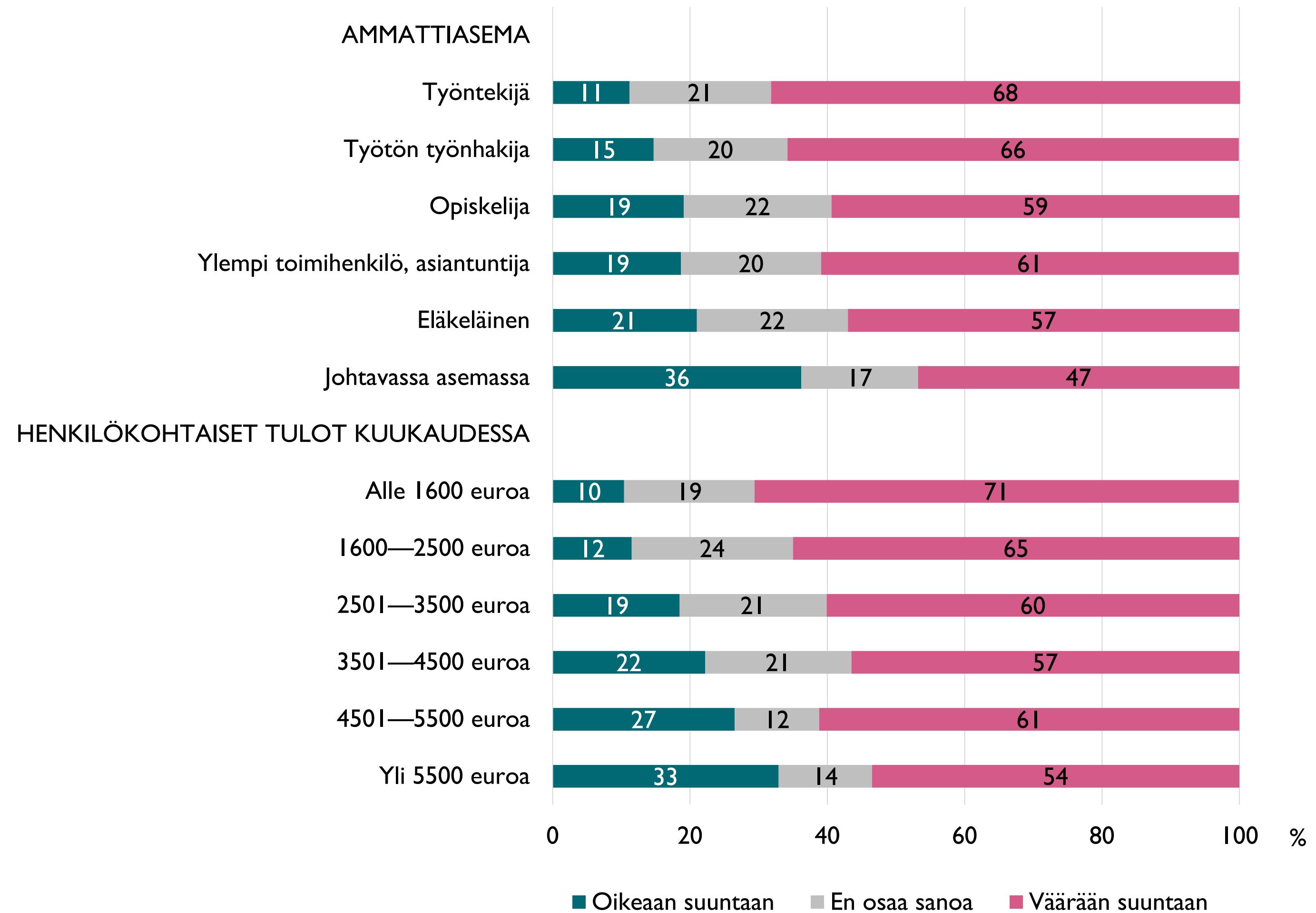

”

Mielestäni nykypolitiikka on lyhytnäköistä ja kurittaa heikommassa asemassa olevia enemmän kuin mitä heillä jouston varaa olisi. (Kyselyn avovastaus)

Johtajat suhtautuvat Suomen suuntaan muita myönteisemmin

Kuvio 8. Yleisesti ottaen, onko Suomi mielestäsi menossa oikeaan vai väärään suuntaan? Ammattiaseman ja henkilökohtaisten tulojen mukaan (%).

Työntekijät työttömiäkin tyytymättömämpiä Suomen suuntaan

Johtavassa asemassa olevat (36 %) ajattelevat keskimääräistä useammin, että Suomi on menossa oikeaan suuntaan. Eläkeläisistä (21 %), toimihenkilöistä (19 %) ja opiskelijoista (19 %) näin ajattelee noin viidennes. Kriittisimpiä ovat työttömät työnhakijat (15 %) ja työntekijät (11 %) (**kuvio 8**).

Työntekijöistä peräti kaksi kolmesta ajattelee, että Suomi on menossa väärään suuntaan. Reilu vuosi sitten kesällä 2023 näin ajatteli vain reilu kolmannes työntekijöistä. Muutos on siis todella suuri, yli 30 prosenttiyksikköä.

Tulosta selittävät todennäköisesti työmarkkinaosapuolten väliset kiistat ja hallituksen työmarkkinauudistukset.

” Teen tärkeää työtä, jossa on kyseessä ihmishenget. Mitä jää käteen? Vittuilua, etujen menetystä jne.

Poliitikot käärivät suuret tulot, kun työssäkäyvät kamppailevat taloudellisten ongelmien kanssa.

(Kyselyn avovastauksia)

Myös tulotaso vaikuttaa näkemyksiin: pienituloiset suhtautuvat Suomen suuntaan kriittisemmin kuin hyvätuloiset.

Vaikka tulos on samansuuntainen edelliseen vuoteen verrattuna, huomionarvoista on, että enemmistö kaikissa tuloluokissa ajattelee Suomen menevän väärään suuntaan. Näin siis ajattelevat myös hyvätuloiset. Vuonna 2023 näin ajatteli enemmistö vain alle 2500 euroa kuussa tienävistä.

Avoimien vastausten perusteella tyytymättömyys kiinnittyy eri tavoilla yksilöiden taloudelliseen tilanteeseen:

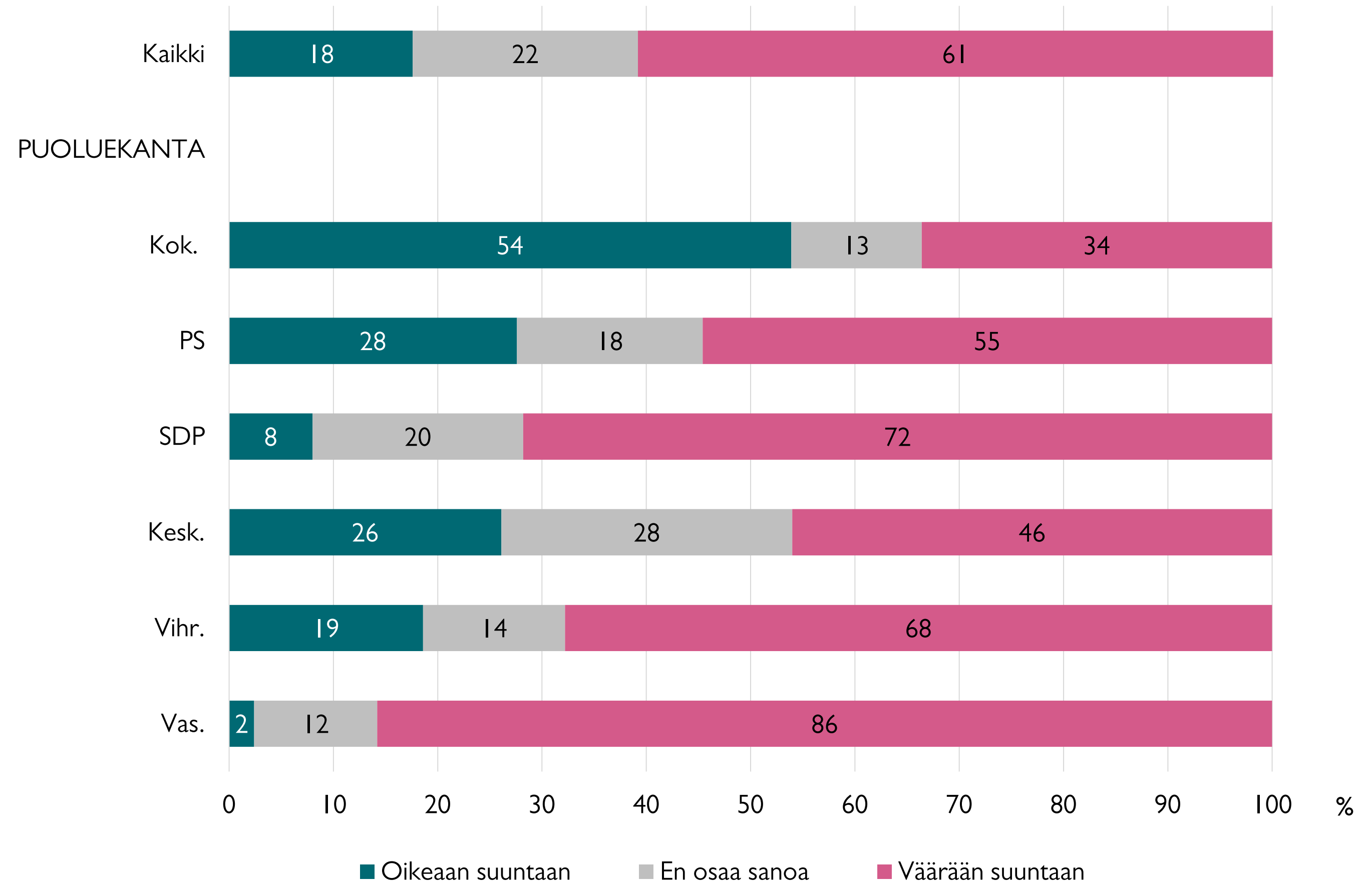
” *Pienituloinen yksinhuoltaja ei enää pärjää, kun tukia on leikattu ja kokopäivätyötä ei ole tarjolla. Stressi ja huoli on valtava. Samalla hyvätuloisille annetaan veronkevennyksiä.*

Palkka menee veroihin ja maksellaan lörvijoiden elämää

(Kyselyn avovastauksia)

Puolueista vain kokoomuksen kannattajien enemmistö on tyytyväinen Suomen suuntaan

Kuvio 9. Yleisesti ottaen, onko Suomi mielestäsi menossa oikeaan vai väärään suuntaan? Puoluekannan mukaan (%)*.

*Vastaajamäärät eivät olleet pienempien puolueiden kohdalla riittäviä tilastolliseen analyysiin.

Arviot Suomen suunnasta jakavat puolueiden kannattajia voimakkaasti

Hallituspuolue kokoomuksen kannattajat erottuvat muiden puolueiden kannattajista: heistä yli puolet (54 %) ajattelee, että Suomi on menossa oikeaan suuntaan. (**Kuvio 9**). Osuus on selvästi korkeampi kuin väestössä keskimäärin (18 %).

Toisaalta kokoomuksenkin kannattajien näkemyksissä on tapahtunut muutos: Vuonna 2023 vain 18 prosenttia kokoomuslaisista ajatteli, että Suomi on menossa väärään suuntaan. Nyt tätä mieltä heistä on 34 prosenttia.

Myös perussuomalaiset ovat hallituksessa, mutta sen kannattajista vain alle kolmannes (28 %) näkee, että suunta on oikea.

Perussuomalaisten kriittisyyden kasvu on ollut kokoomusta maltillisempaa. Vuonna 2023 perussuomalaisista suuntaa piti oikeana 39 prosenttia.

Aiemmassa tutkimuksessa on arvioitu, että paikka koalitionhallituksessa ei välttämättä ole edullinen perussuomalaisten kaltaiselle oikeistopopulistiselle puolueelle, ja kompromissit voivat laskea puolueen kannatusta (Kestilä-Kekkonen & Sipilinen 2020).

Tämän katsauksen tulosten perusteella on mahdollista, että hallitusvastuu rokottaa sekä kokoomusta että perussuomalaisia, mikä on tavallinen ilmiö hallitusvastuuta kantavien kohdalla eri vaalikausilla.

Toisaalta sekä perussuomalaisten että kokoomuksen kannattajien avovastaukset antavat viitteitä kriittisyyden syistä. Kriitikki ei vaikuta kohdistuvan niinkään hallituksen harjoittamaan politiikkaan vaan yleisemmin yhteiskunnan tilaan tai vaikkapa oppositiopuolueisiin.

Oppositiopuolueista vasemmistoliiton kannattajat ovat kaikkein kriittisimpiä. Jopa 86 prosenttia heistä kokee, että Suomi on menossa väärään suuntaan. Myös vihreiden (68 %) ja SDP:n (72 %) kannattajien selkeä enemmistö näkee näin.

Keskustan kannattajien joukossa on eniten epävarmuutta. Reilu neljännes (28 %) ei osaa sanoa, onko Suomi menossa oikeaan vai väärään suuntaan. Myös vuonna 2023 keskustalaisten joukossa oli eniten niitä, jotka eivät osanneet tai halunneet tulkita, onko Suomen suunta oikea vai väärä.

Tämä voi selittyä sillä, että keskustan kannattajilla on todennäköisesti enemmän ymmärrystä hallituksen talous- ja työllisyystavoitteille kuin muiden oppositiopuolueiden kannattajilla.

Vajaa viidennes suomalaisista katsoo maan olevan menossa oikeaan suuntaan – osa kiittelee hallitusta, osa nostaa esiin Suomen perinteisiä vahvuuksia

Miksi Suomi on menossa oikeaan suuntaan? Keskeiset teemat (avovastaukset).

- Hallitus ja sen toimet
- Velan vähentäminen
- Demokratia ja ihmisoikeudet
- Hyvinvointivaltion ylläpitäminen
- Euroopan unioni ja kansainvälisyys
- Turvallisuus
- Ympäristö ja kestävä kehitys
- Sosiaaliturva ja tasa-arvo
- Työllisyys ja työmotivaatio
- Kansalaisten osallistuminen ja vastuu

Vain 18 prosenttia suomalaisista on sitä mieltä, että Suomi on menossa oikeaan suuntaan (kuvio 7, s. 29).

Kun suomalaisilta kysyttiin perusteluja sille, miksi Suomi on menossa oikeaan suuntaan, osa korosti hallituksen toimia: valtion taloutta tasapainotetaan ja velkaantuminen pyritään taittamaan. Näissä vastauksissa korostuvat odotetusti hallituspuolueiden kannattajat.

Osa vastaajista on sen sijaan vastannut kysymykseen yleisemmällä tasolla nostoen esiin Suomen kansainvälisestäikin tunnettuja vahvuuksia: demokratia ja ihmisoikeudet ovat vahvoja, jaettuja arvoja. Myös hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitäminen, Suomen kansainvälisyys, turvallisuus ja esimerkiksi ympäristöasiat sekä kestävä kehityksen edistäminen vievät Suomea oikeaan suuntaan.

” *Hallitus on hyvä. Aika saada liika velanotto kuriin.*

Suomi on oikeusvaltio ja täällä on asiat paremmin kuin muissa maissa.

Olemme demokraattinen sivistys- ja oikeusvaltio.

(Kyselyn avovastaus)

” *Velan ottamiseen täytyy tehdä muutos ja ehkä tukien maksaminen ei kaikilta osin ole ollut tarpeellista. Tukien leikkaamisessa täytyy ottaa huomioon erityisesti vanhuksien ja terveydenhoito.*

(Kyselyn avovastaus)

Myös Suomen väärä suunta on hallituksen aikaansaannoksia

Miksi Suomi on menossa väärään suuntaan? Tärkeimmät teemat (avovastaukset).

- Hallituksen politiikka
- Eriarvoistuminen
- Köyhyyden lisääntyminen
- Elinkustannusten nousu
- Maahanmuuttopolitiikka ja sen vaikutukset
- Ympäristönsuojelun puutteet ja luonnonvarojen väärinkäyttö
- Poliittinen ilmapiiri
- Julkisen terveydenhuollon heikentyminen
- Koulutusleikkaukset

” *Poliitikot keskittyvät toistensa nälvimiseen, haukkumiseen, maalittamiseen yms. Yhteistyö ja yhdessä tekeminen puuttuvat, joten lopputulos ei voi olla hyvä.*

(Kyselyn avovastaus)

Suomalaisista 61 prosenttia on sitä mieltä, että Suomi on menossa väärään suuntaan (kuvio 7, s. 29). Kun suomalaisilta kysytään perusteluja arviolle, monet kertovat avoimissa vastauksissa olevansa tyytymättömiä hallituksen toimiin. Niitä ovat leikkaukset ja päätökset, jotka tyytymättömien mielestä heikentävät yhteiskuntaa ja lisäävät eriarvoisuutta. Ratkaisut näkyvät esimerkiksi terveydenhuollossa ja koulutuksessa.

Yksi tärkeimmistä yksittäisistä teemoista kriittisten arvioiden takana on eriarvoistumiskehitys. Monet suomalaiset kokevat, että eriarvoisuus kasvaa ja heikompiosaiset kärsivät. Tämä aiheuttaa joidenkin mielestä epävakautta yhteiskuntaan.

Köyhyyden lisääntyminen ja sen vaikutukset yhteiskuntarauhaan sekä rikollisuuden lisääntyminen ovat monien suomalaisten huolenaihe. Monen mielestä myös elinkustannusten, kuten asumisen ja ruoan, hinnannousu vaikeuttavat elämää.

Myös polarisaatio ja keskustelukulttuurin heikentyminen nousevat esiin avovastauksissa.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

1. Näkemykset Suomen suunnasta ovat kaukana toisistaan.

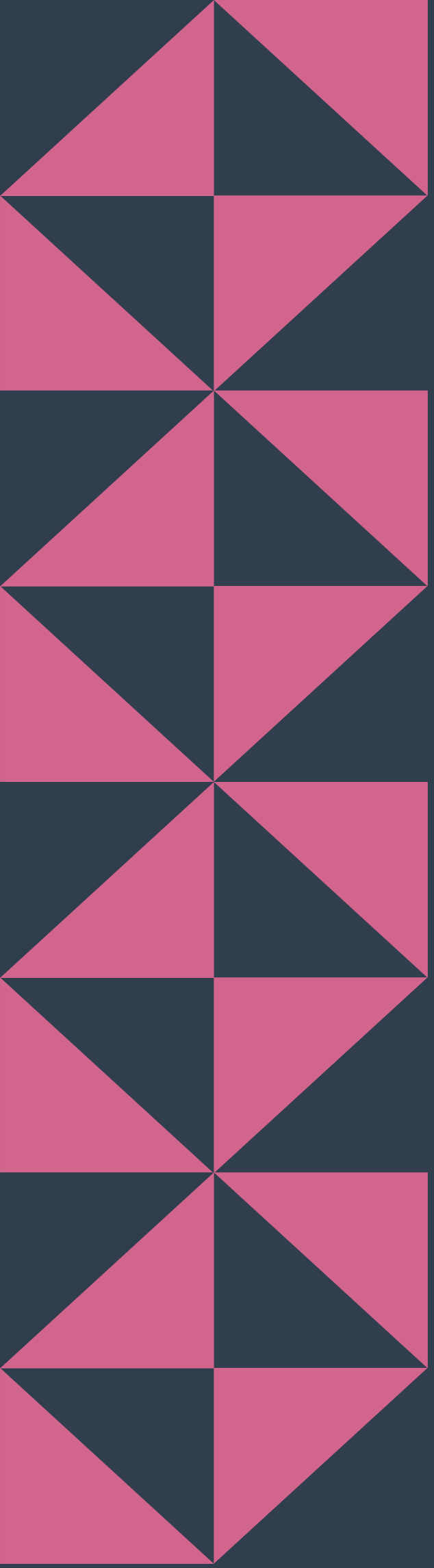
Enemmistö suomalaisista (61 %) arvioi, että maa on menossa väärään suuntaan. Vain 18 prosenttia on sitä mieltä, että suunta on oikea. Tulos kertoo paitsi voimistuneesta kriittisyydestä myös polarisaatiosta: erityisesti työntekijät, työttömät ja pienituloiset arvioivat suunnan kielteiseksi – hyvätuloisten ja johtajien joukossa on enemmän myönteisiä arvioita. Naiset ovat miehiä kriittisempiä. Myös puoluetusta vaikuttaa: eniten tyytyväisiä on kokoomuksen kannattajissa, eniten tyytymättömiä vasemmistoliitossa.

Huomionarvoista on myös se, että tyytymättömyys Suomen suuntaan on kasvanut myös kokoomuksen ja perussuomalaisten kannattajien keskuudessa. Tulos ei kuitenkaan ole suoraviivainen arvio hallituksen politiikasta. Avovastaukset osoittavat, että esimerkiksi perussuomalaisten kannattajista moni pitää virheenä maahanmuuton kasvua tai ympäristö- ja ilmastoasioiden korostumista, ei hallituksen toimia.

2. Voimistunut tyytymättömyys poliittisen kentän eri laidoilla kertoo ennen kaikkea voimakkaista näkemyseroista ja polarisaation syvenemisestä.

Näkemysten kirjo on demokratian perusominaisuus, mutta keskustelukulttuurin, luottamuksen ja politiikan ennustettavuuden kannalta arvojen ja ajattelutapojen eriytymistä voidaan pitää huolestuttavana. Yhdysvaltojen kohdalla on puhuttu todellisuuskuilusta, jossa polarisaatio on edennyt niin pitkälle, ettei vastakkaisissa leireissä ymmärretä samalla tavalla edes yhteiskunnan ja politiikan ydinkysymyksiä demokratiasta ja ihmisoikeuksista. Yhteistyön tilalla on rakenteellista vihanpitoa.

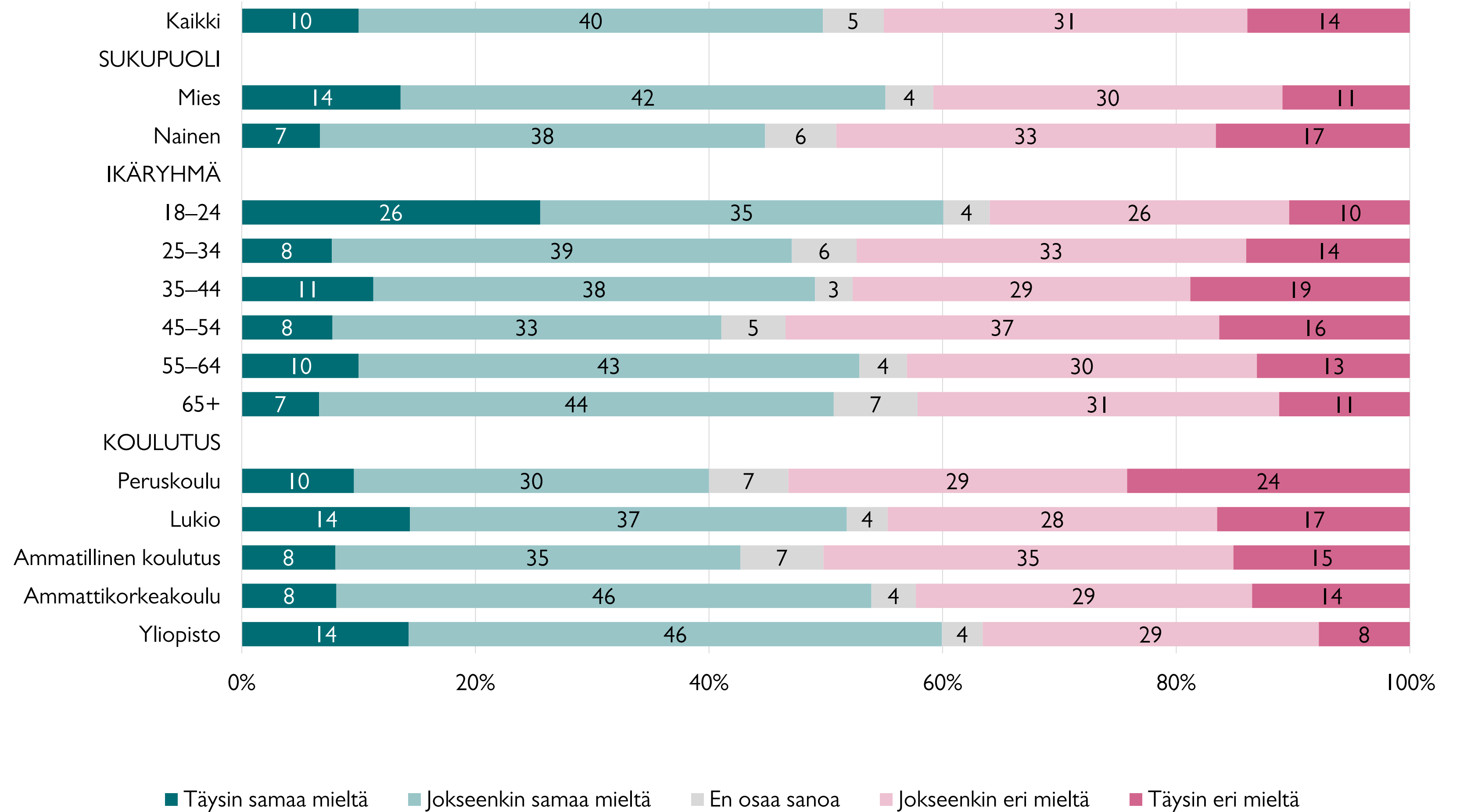
Vastakkainasettelut ja voimakkaat mielipide-erot voivat Suomessakin johtaa asenteiden lukkiutumiseen, jolloin politiikassa ei pystytä sovittelemaan yhteen erilaisia arvoja ja eri väestöryhmien tarpeita. Myös päätöksenteon pitkäjänteisyys voi kärsiä, ja edessä voi olla jyrkkiä kurssinmuutoksia vaalikausien välillä. Pahimmillaan tilanne voi olla se, että sen enempää poliitikoilla kuin kansalaisillakaan ei ole jaettua käsitystä siitä, mikä on Suomelle tavoiteltavaa.

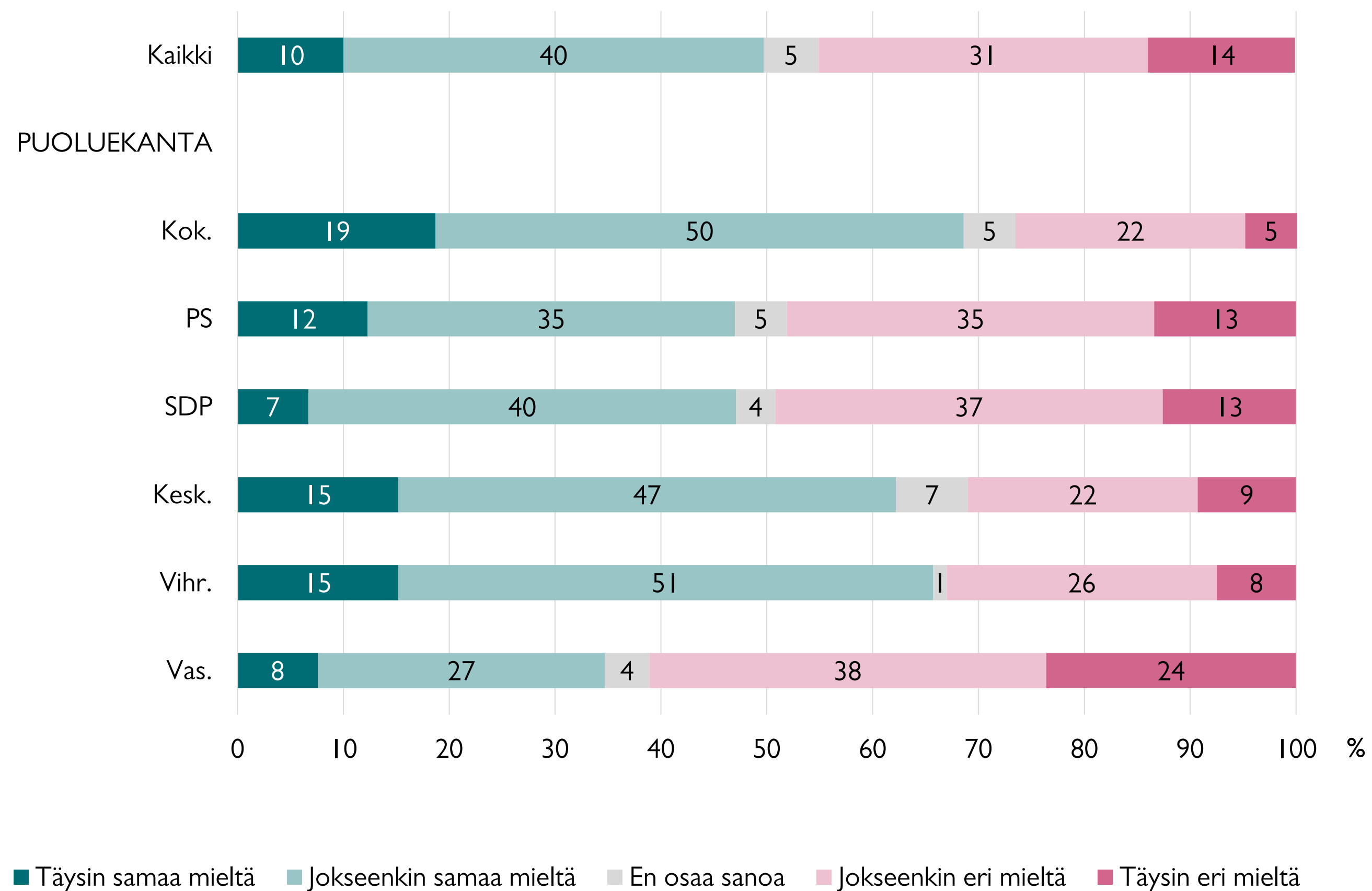
4. Lähes puolet kokee yhteiskunnan epäreiluksi
– politiikan aiheuttama viha on yleistynyt

Puolet suomalaisista kokee yhteiskunnan reiluksi itsensä kaltaisia kohtaan

Kuvio 10. Koen, että suomalainen yhteiskunta on reilu minun kaltaisiani ihmisiä kohtaan. Sukupuolen, ikäryhmän ja koulutustaustan mukaan (%).

Kuvio 11. Koen, että suomalainen yhteiskunta on reilu minun kaltaisiani ihmisiä kohtaan. Puoluekannan mukaan (%).

Näkemykset reiluudesta eivät noudata hallitus-oppositiorajaa – yli puolet kokoomuksen, vihreiden ja keskustan kannattajista kokee yhteiskunnan reiluksi.

Miehet kokevat naisia useammin yhteiskunnan reiluksi, vähemmistöihin kuuluvilla epäreiluuden kokemuksia

Puolet suomalaisista kokee yhteiskunnan olevan reilu itsensä kaltaisia kohtaan (**kuvio 10**). Tulos on lähes sama kuin vuonna 2023.

Miehistä 56 prosenttia on jokseenkin tai täysin samaa mieltä siitä, että *yhteiskunta on reilu heidän kaltaisiaan kohtaan*. Naisista näin kokee alle puolet, 45 prosenttia. Aikaisemmat tutkimuksemme ovat antaneet samansuuntaisia tuloksia. Niin aikuisväestössä kuin nuorisossakin naiset kokevat miehiä harvemmin yhteiskunnan olevan reilu heidän kaltaisiaan kohtaan (Eronen ym. 2024, Pitkänen ym. 2023).

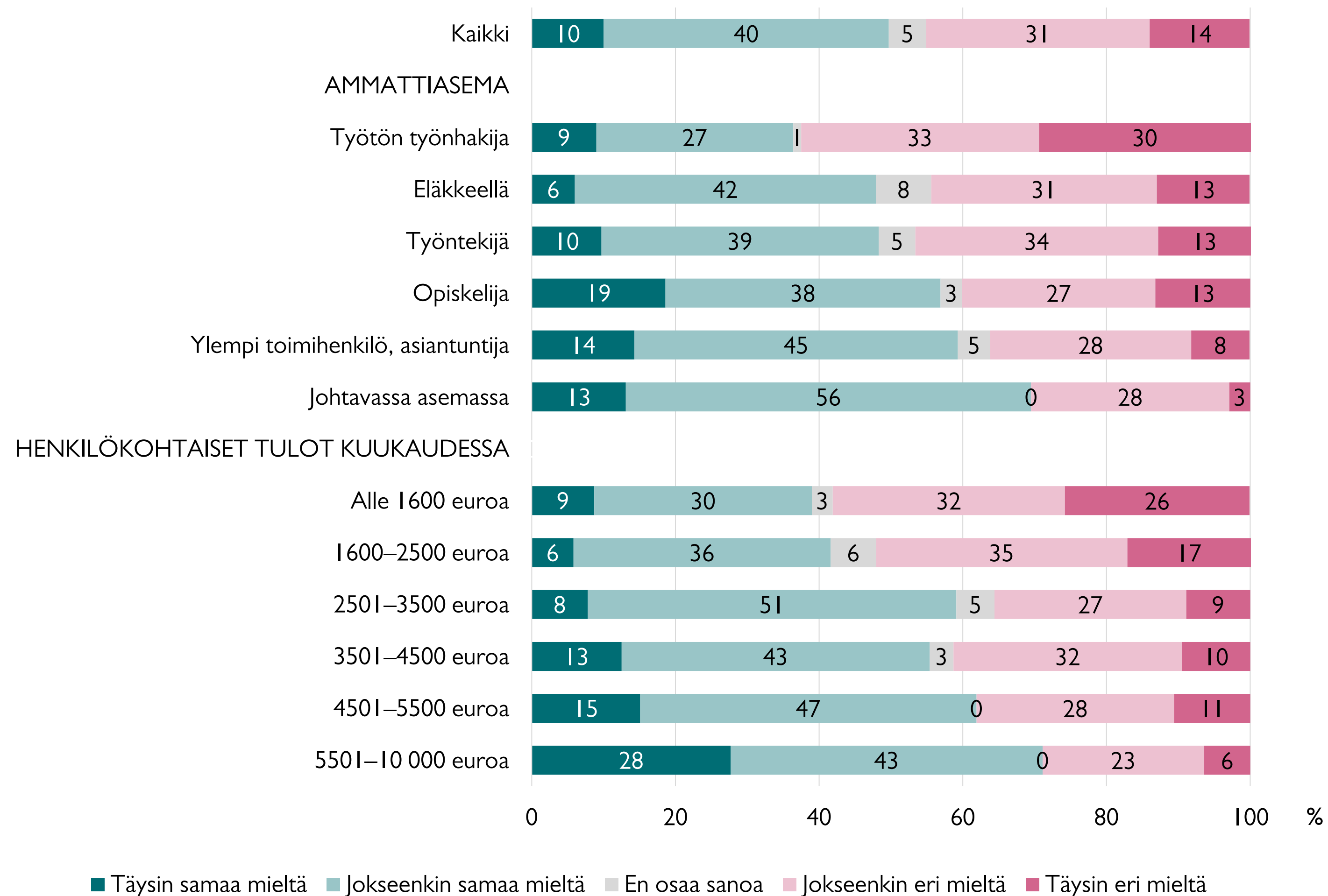
18–24-vuotiaat (61 %) ovat muita ikäryhmiä selvästi useammin täysin samaa mieltä siitä, että yhteiskunta on heitä kohtaan reilu. Tulos oli samankaltainen vuosi sitten tehdyssä kyselyssä. Väittämistä jokseenkin tai täysin samaa mieltä muita harvemmin ovat 45–54-vuotiaat.

Peruskoulutustasuisista suomalaisista vain 40 prosenttia on jokseenkin tai täysin samaa mieltä siitä, että suomalainen yhteiskunta on reilu heidän kaltaisiaan kohtaan. Yliopiston käyneistä tätä mieltä on 60 prosenttia.

Suomalaiset, jotka kokevat kuuluvansa johonkin vähemmistöön (esim. sukupuoli-, seksuaali- tai kielivähemmistö tai etninen tai uskonnollinen vähemmistö) kokevat yhteiskunnan olevan reilu heidän kaltaisiaan kohtaan keskimääräistä harvemmin (38 %)

Kuviossa 11 on tarkasteltu reiluuden kokemusta puoluekannan mukaan. Siitä nähdään, että kokoomuksen, keskustan ja vihreiden kannattajat kokevat yhteiskunnan itselleen reiluksi keskimääräistä useammin. Perussuomalaisten, SDP:n ja vasemmistoliiton kannattajat kokevat näin puolestaan keskimääräistä harvemmin.

Kuvio 12. Koen, että suomalainen yhteiskunta on reilu minun kaltaisiani ihmisiä kohtaan. Ammattiaseman ja henkilökohtaisten kuukausitulojen mukaan (%).

Enemmistö opiskelijoista pitää yhteiskuntaa reiluna

Työtilanne ja taloudellinen asema ovat yhteydessä reiluuden kokemukseen

Vuoden 2023 katsauksessamme havaittiin, että työttömät työnhakijat arvioivat muita selvästi harvemmin suomalaisen yhteiskunnan olevan reilu heidän kaltaisiaan ihmisiä kohtaan. Myös tämän vuoden kyselyssä he ovat väittämän kanssa samaa mieltä (36 %) muita harvemmin (**kuvio 12**).

Johtavassa asemassa olevat (69 %) ja ylemmät toimihenkilöt (59 %) ovat väittämän kanssa samaa mieltä muita useammin. Eläkeläiset (48 %) ja työntekijäammateissa työskentelevät (49 %) ovat lähellä suomalaisten keskiarvoa.

Ajallinen vertailu osoittaa, että opiskelijoiden näkemyksissä ei ole tapahtunut suuria muutoksia: Enemmistö (57 %) kokee yhteiskunnan olevan reilu heidän kaltaisiaan kohtaan. Opiskelijoiden sosiaalietuuksien leikkaukset eivät ole toistaiseksi vaikuttaneet opiskelijoiden mielipiteisiin.

Reiluuden kokemukset yleistyvät tulotason mukaan. Yli 5 500 euroa kuukaudessa tienavista jopa 71 prosenttia on jokseenkin tai täysin samaa mieltä siitä, että yhteiskunta on reilu heidän kaltaisiaan kohtaan. Matalimmassa tuloluokassa näin kokee vain 39 prosenttia.

Bruttotulojen ohella kyselyssä tiedusteltiin subjektiivista tulotasoa eli omaa arviota taloudellisesta tilanteesta, sillä tulotaso ei aina tavoita ihmisten arkitodellisuutta. Esimerkiksi opiskelija ja yksinhuoltajavanhempi voivat tienata euromääräisesti yhtä paljon, mutta kokemus arjessa pärjäämisestä voi olla erilainen.

Subjektiivinen tulotaso vaikuttaa tuloksiin merkittävästi: ne, jotka arvioivat taloudellisen tilanteensa olevan erittäin heikko, kokevat vain harvoin (21 %) yhteiskunnan olevan reilu heidän kaltaisiaan kohtaan. Erittäin hyväksi taloudellisen tilanteensa arvioivista yhteiskunnan kokee reiluksi jopa 75 prosenttia.

Edellä todettiin (ks. s.41), että naiset kokevat yhteiskunnan miehiä useammin epäreiluksi. Osin tätäkin tulosta voi selittää tulotaso, sillä naisten osuus pienituloisissa on selvästi miehiä suurempi.

Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus luovat reilua yhteiskuntaa

Miksi koet yhteiskunnan reiluksi? Tärkeimmät teemat (avovastaukset).

- Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus
- Demokratia
- Sosiaaliturva ja terveydenhuolto, hyvinvointivaltio
- Mahdollisuudet koulutukseen ja työllistymiseen
- Yhteiskunnan toimivuus ja turvallisuus
- Henkilökohtainen kokemus ja etuoikeudet

”*Lähtökohtaisesti tasa-arvoiset mahdollisuudet elää, opiskella, työskennellä ja viettää vapaa-aikaa.*

(Kyselyn avovastaus)

Puolet suomalaisista arvioi, että yhteiskunta on reilu heidän kaltaisiaan kohtaan (kuvio 10, s. 39). Yksi usein toistuva teema avovastauksissa on tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus: suomalainen yhteiskunta edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä miesten ja naisten välillä että yleisemmin. Moni korostaa myös demokratiaa. Sen koetaan toimivan hyvin.

Myös hyvinvointiyhteiskunta nousee esiin usein. Peruspalvelut, sosiaaliturva ja terveydenhuolto takaavat huolenpidon kaikille ja tekevät yhteiskunnasta reilun. Erityisesti julkinen terveydenhuolto saa kiitosta nimenomaan siitä, että näin huolehditaan myös vähäosaisista.

Lisäksi moni suomalainen ajattelee, että ilmainen koulutus ja tasa-arvoiset opiskelumahdollisuudet takaavat reilut lähtökohdat kaikille. Myös työllistymisen mahdollisuudet nähdään tasa-arvoisina.

Yhteiskunnan yleinen toimivuus ja turvallisuus nousevat esille erityisesti naisten vastauksissa. Suomalaiset luottavat siihen, että yhteiskunnan palvelut, kuten poliisi ja pelastuslaitos, toimivat luotettavasti ja rehellisesti.

Toisaalta moni tunnistaa epäkohtia, vaikka itse kuuluisikin sellaiseen väestöryhmään, jolle yhteiskunta on reilu. Osa ajattelee olevansa etuoikeutettu ja tunnistaa sen, etteivät kaikki väestöryhmät ole yhtä onnekkaita.

Kokemus eriarvoistumisesta vahvistaa tunnetta yhteiskunnan epäreiludesta

Miksi koet yhteiskunnan epäreiluksi? Tärkeimmät teemat (avovastaukset).

- Eriarvoisuus ja epätasa-arvo
- Hallituksen politiikka ja leikkaukset
- Terveystuon ongelmat
- Eläkeläisten asema
- Köyhyys ja taloudellinen epävarmuus
- Maahanmuuttopolitiikka
- Työttömyys ja työelämän epäkohdat
- Syrjintä ja rasismi
- Koulutus ja opiskelijoiden asema
- Yhteiskunnan arvot ja asenteet

” Eriarvoisuus lisääntyy... säälistää niin nuoret jotka voi huonosti ja joiden hyvinvointia, mielenterveyspalveluja ym. vähennetään... kuin eläkeläiset ja työttömätkin. On se kumma että rikkaille ja hyväosaisille kuuluu kaikki ja sitten toisille ei mitään.

(Kyselyn avovastaus)

Suomalaisista 45 prosenttia on jokseenkin tai täysin eri mieltä väittämästä: *Koen, että suomalainen yhteiskunta on reilu kaltaisiani ihmisiä kohtaan* (kuvio 10, s. 39). Kysyttäessä avoimella kysymyksellä syitä epäreilouden kokemuksille, tavallisimmin vastaukset liittyvät eriarvoistumiseen.

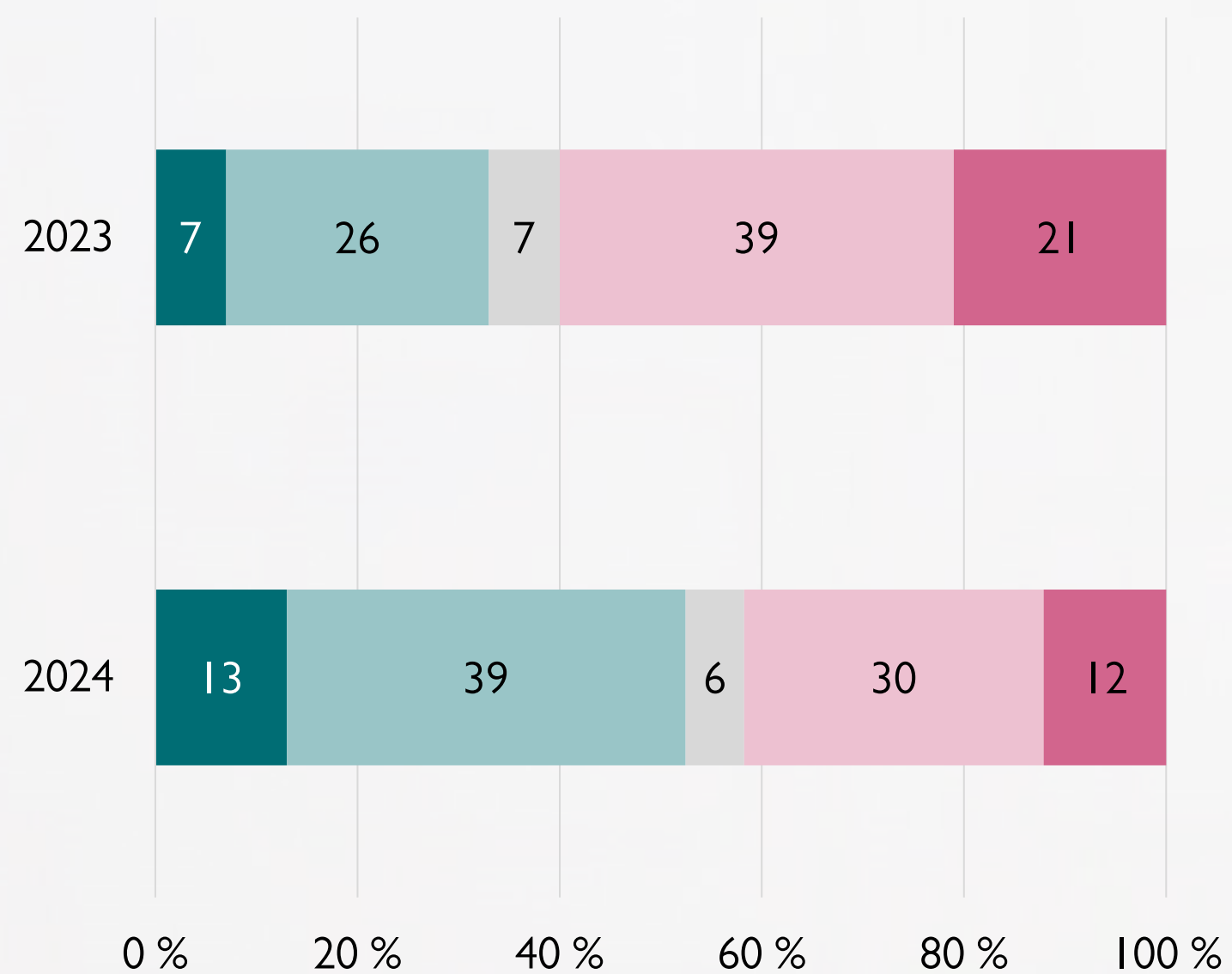
Monet suomalaiset kokevat, että yhteiskunta ei tarjoa samoja mahdollisuuksia kaikille. Eriarvoisuus näkyy esimerkiksi terveydenhuollossa, koulutuksessa ja työelämässä.

Moni nostaa esiin hallituksen tekemät leikkaukset ja säästötoimenpiteet, jotka kohdistuvat vähävaraisiin, nuoriin ja opiskelijoihin, eläkeläisiin tai maahanmuuttajiin. Osa puolestaan kokee, että maahanmuuttajille annetaan liikaa etuja ja kantasuomalaisia syrjitään.

Osa vastaajista nostaa esille arvot ja asenteiden koventumisen: suomalaiset ovat muuttuneet itsekeskeisemmiksi. Ahneus ja itsekkyyt ajavat yhteisen hyvän edelle.

Poliittinen keskustelu vihastuttaa yli puolta suomalaisista – osuus on noussut selvästi vuoden takaisesta

Kuvio 13. Poliittinen keskustelu saa minussa aikaan vihan tunteita (vuodet 2023 ja 2024, %).

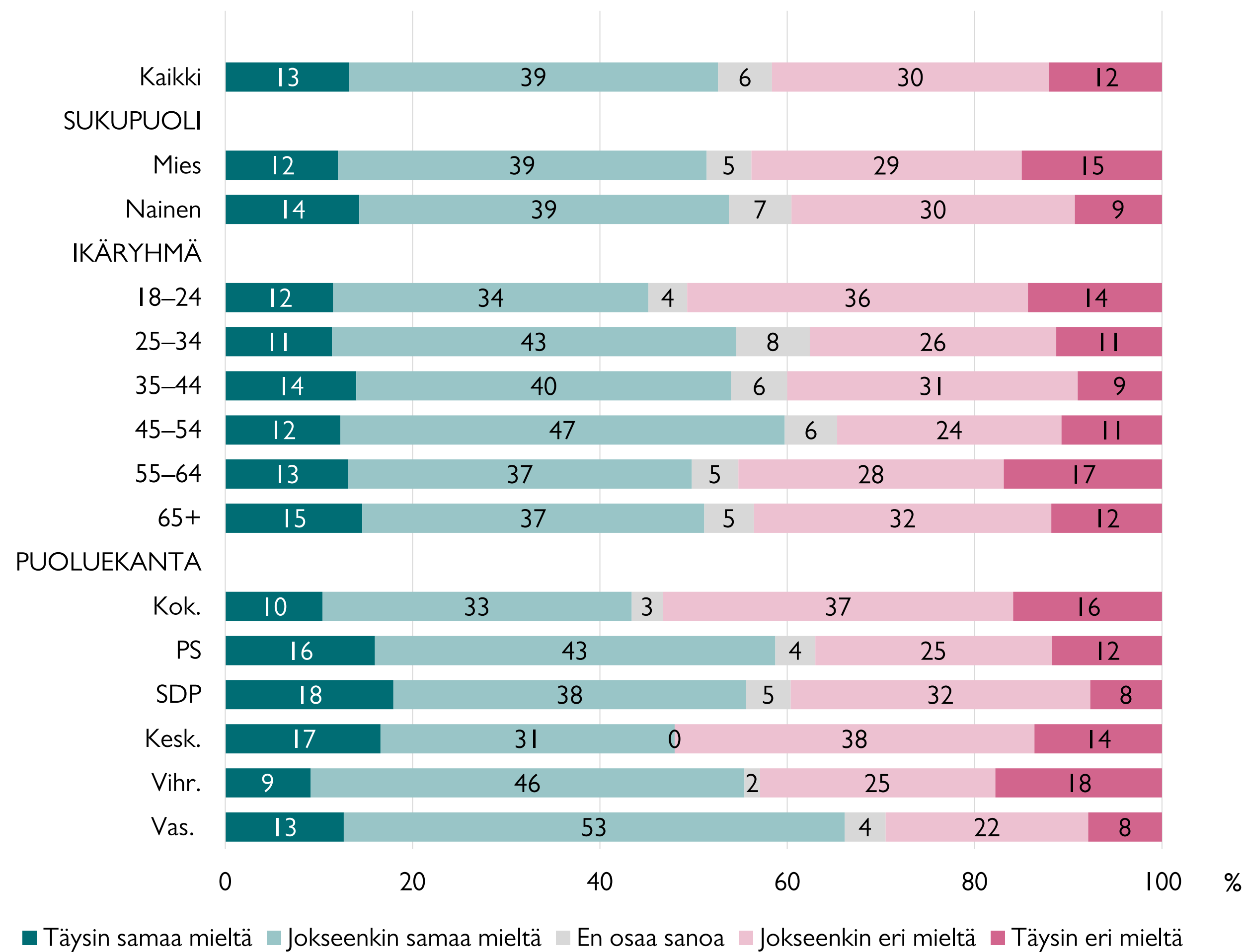

- Täysin samaa mieltä
- Jokseenkin samaa mieltä
- En osaa sanoa
- Jokseenkin eri mieltä
- Täysin eri mieltä

Keski-ikäisten
enemmistö kokee
vihan tunteita
poliittisen
keskustelun vuoksi

Kuvio 14. Poliittinen keskustelu saa minussa aikaan vihan tunteita. Sukupuolen, ikäryhmän ja puoluekannan mukaan (%)

Nuoret naiset miehiä useammin vihaisia poliittisesta keskustelusta

Kuvio 13 osoittaa, että entistä useampi suomalainen kokee poliittisen keskustelun herättävän heissä vihaa. Vuosien 2022 ja 2023 tarkasteluissa joka kolmas suomalainen koki poliittisen keskustelun aiheuttavan heissä vihantunteita. Nyt jo enemmistö (52 %) suomalaisista kokee vihantunteita poliittisesta keskustelusta.

18–24-vuotiaat kokevat vihan tunteita keskimääräistä harvemmin (46 %) (**kuvio 14**). Tulos on samankaltainen kuin vuosi sitten toteutetussa kyselyssä.

Yksityiskohtaisempi tarkastelu osoittaa, että poliittinen keskustelu ei saa 18–24-vuotiaiden miesten (33 %) verenpainetta kohoamaan. Ero samanikäisiin naisiin on suuri: heistä lähes kaksi kolmesta (61 %) kokee vihan tunteita poliittisesta keskustelusta. Muissa ikäryhmissä sukupuolten erot ovat vähäisempiä.

Mielenkiintoinen kysymys on, mistä monien nuorten miesten rauhallisuus johtuu. Optimistinen näkemys on se, että suuri enemmistö nuorista miehistä on tyytyväisiä asioiden tilaan. Pessimistisempi tulkinta puolestaan on se, että nuoret miehet seuraavat niin heikosti yhteiskunnallista keskustelua, ettei se herätä heissä tunteita suuntaan tai toiseen.

Myös puoluekanta vaikuttaa näkemyksiin. Vasemmistoliiton (66 %) ja perussuomalaisten (59 %) kannattajat kokevat vihan tunteita poliittisesta keskustelusta muita useammin. Sen sijaan kokoomuksen (43 %) ja keskustan (48 %) kannattajista näin ajattelee alle puolet. Vihreät (55 %) ja SDP:n kannattajat (56 %) jäävät edeltävien välimaastoon.

Vasemmistoliiton ja perussuomalaisten kannattajat kokivat vihan tunteita muiden puolueiden kannattajia useammin myös vuosi sitten tehdyssä kyselyssä. Vertailu vuoden takaiseen sen sijaan osoittaa, että vihantunteet ovat yleistyneet erityisesti vihreiden, kokoomuksen ja SDP:n kannattajakunnissa (+25–27 %-yks.)

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

- I. Myönteinen tulos on se, että yhteiskunnan epäreiluksi kokevien suomalaisten osuus ei ole kasvanut vuodessa.** Puolet ajattelee, että suomalainen yhteiskunta on reilu, vajaa puolet on toista mieltä. Epäreiluiden kokemukset painottuvat erityisesti pienituloisiin ja työttömiin.

Pitkittyessään epäreiluiden kokemukset voivat muuttua pettymykseksi yhteiskuntaa kohtaan, jolloin lojaalisuus sääntöjä, lakeja ja velvollisuuksia kohtaan voi heiketä (ks. kansalaistottelemattomuudesta s. 64, 66 ja 70). Suomalaiset toimivat yhteiskunnan hyväksi esimerkiksi työelämässä ja veronmaksajina todennäköisemmin, kun he kokevat, että yhteiskunta ympärillä on tämän panoksen arvoinen ja kohtelee ihmisiä reilusti.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

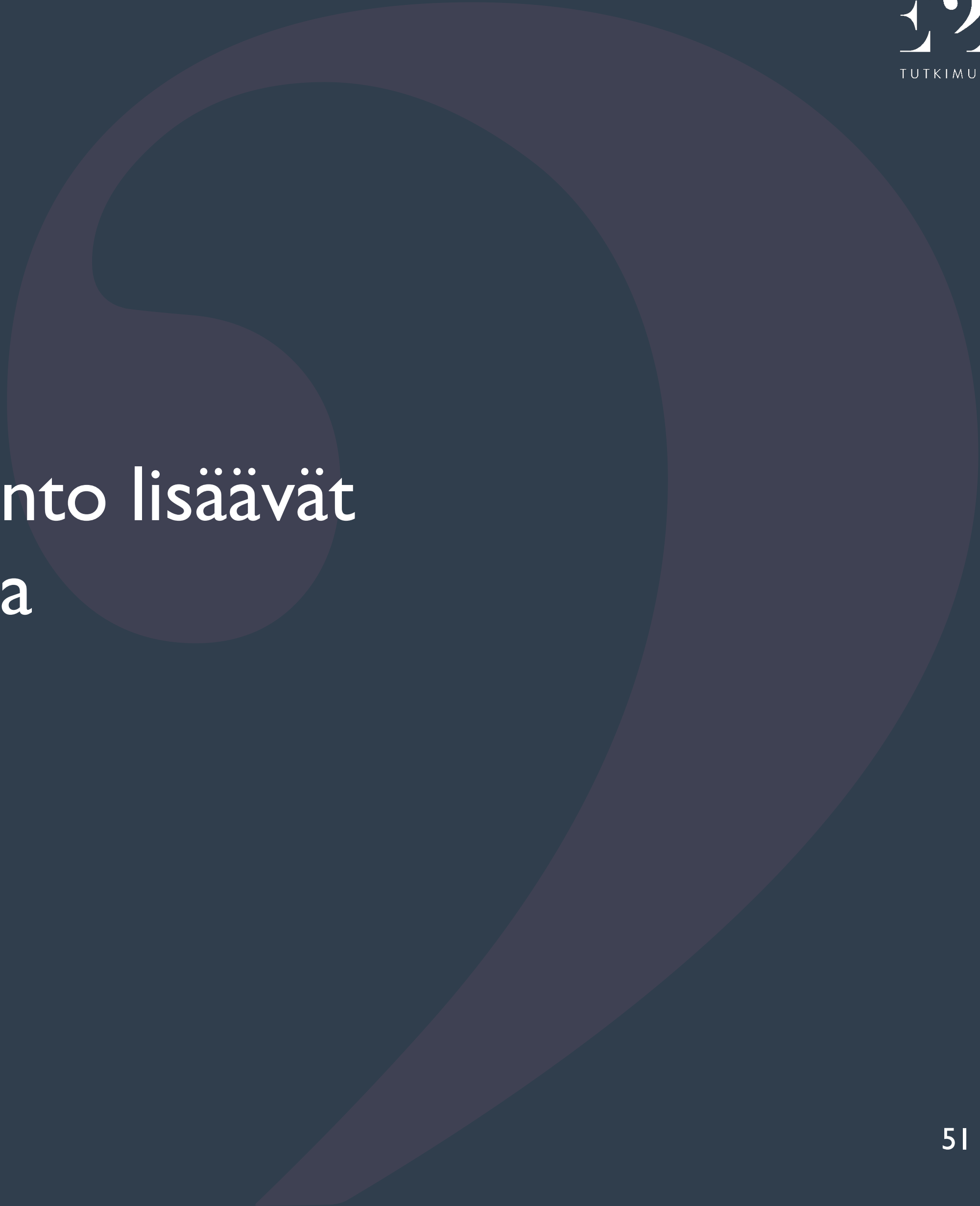
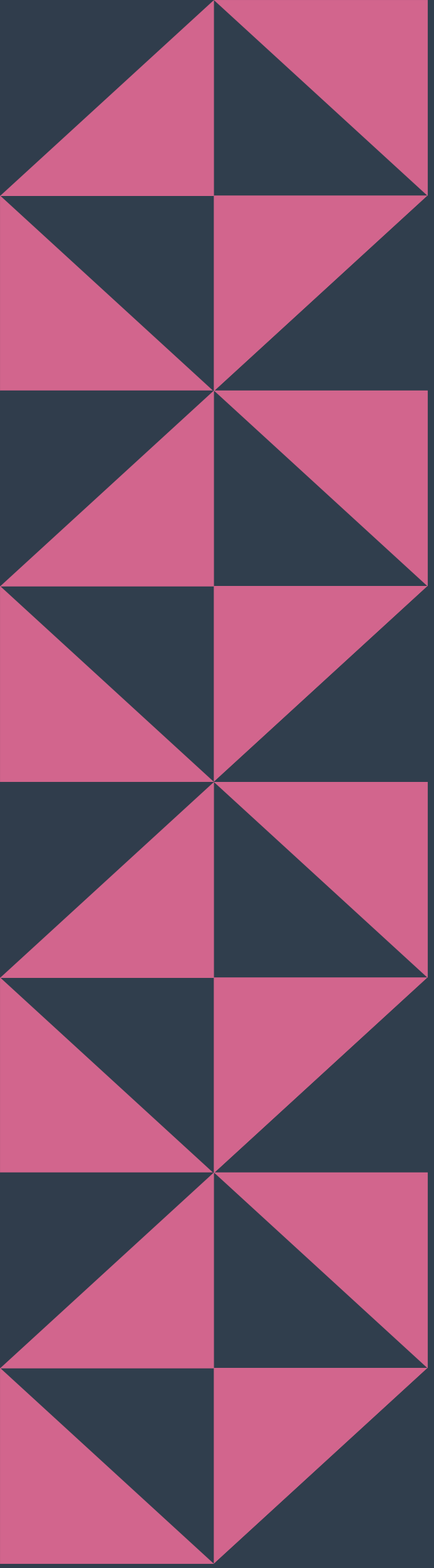
2. Poliittinen keskustelu herättää enemmän vihan tunteita nyt kuin vuosi sitten: yli puolet suomalaisista kokee siitä vihaa.

Erityisen havahduttavaa on nuorten 18–24-vuotiaiden naisten kokemat vihan tunteet: heistä lähes kaksi kolmesta (61 %) kokee vihan tunteita poliittisesta keskustelusta. Ero samanikäisiin miehiin on (33 %) suuri. Nuorten naisten vihantunteet liittyvät todennäköisesti vallitsevaan ilmapiiriin, jossa esimerkiksi tasa-arvonäkökulmia kyseenalaistetaan. Traditionaalinen käsitys naisten tavasta ilmaista tunteita lempeästi tai passiivinen suhtautuminen poliittisiin päätöksiin ei ole tätä päivää nuorille naisille.

Poliittisen keskustelun esiin nostamat vihan tunteet ovat yleistyneet kaikkien puolueiden kannattajakunnissa – eniten vihreissä, kokoomuksessa ja SDP:ssä. Monella vasemmistoliiton ja perussuomalaisen kannattajalla ”verenpaine” oli huolestuttavan korkealla jo vuosi sitten.

Tulos on pysäyttävä. Suomessa poliittiset ja yhteiskunnalliset asetelmat ovat polarisoituneet viime vuosina monen muun maan tavoin. Erimielisyydet kuuluvat demokratiaan, ja viha on yksi ihmisen elämään kuuluvista tunteista. Silti viha poliittisen kulttuurin ominaisuutena on monisyinen asia. Viha voi olla myönteistä toimintaa liikkeelle paneva voima, joka saa ihmisen esimerkiksi aktivoitumaan ja käyttämään äänioikeuttaan. Toisaalta vihan tunteet voivat johtaa julmiin viholliskuviin ja kyvyttömyyteen ymmärtää erilaisuutta. Yhdysvalloissa on nähty vaalien alla aggressiivista käytöstä ja poliittista väkivaltaa.

Jos vihapuhetta ja sivistymätöntä käytöstä aletaan pitää politiikan normaalina ominaisuutena, on syytä seurata, miten se vaikuttaa kampanjointikulttuuriin, haluun asettua ehdokkaaksi, poliitikkojen yhteistyökykyyn, päätöksentekoon ja luottamuspääomaan politiikassa ja yleisemmin yhteiskunnassa. Viha ei vahvista erilaisten ihmisten vuoropuhelua tai yhteiskunnan resilienssiä.

5. Suomen itsenäisyys ja luonto lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta

Suomen itsenäisyys
ja luonto lisäävät
useimpien mielestä
yhteenkuuluvuuden
tunnetta

Kuvio 15. Mitkä seuraavista asioista lisäävät mielestäsi suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta? (%)

Myös kieli ja kulttuuri lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta

Kuviossa 15 tarkastellaan tekijöitä, jotka lisäävät suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta. Maamme itsenäisyys (73 %), luonto (70 %) ja kieli ja kulttuuri (62 %) ovat suomalaisten useimmiten valitsemissa asioissa, kun heiltä kysytään yhteenkuuluvuuden tunnetta lisääviä asioita. Alle puolet suomalaisista näkee, että hyvinvointiyhteiskunta (46 %), kansalliset ominaispiirteet (46 %), jaetut yhteiset arvot (46 %), arjen ja juhlan perinteet (44 %) tai yhteinen historia (42 %) lisäävät suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta. Näitäkin vähemmän suomalaisia yhdistää vastausten mukaan urheilu (35 %), pohjoinen sijainti (32 %) tai kristillinen arvopohja (16 %).

Taulukko 5. Mitkä seuraavista asioista lisäävät mielestäsi suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta? Sukupuolen ja ikäryhmän mukaan (%).

	Mies	Nainen	18–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65+	Kaikki
Maamme itsenäisyys	72	75	62	73	63	75	78	81	73
Luonto	64	76	77	67	73	72	68	68	70
Kieli ja kulttuuri	59	64	55	67	63	58	60	63	62
Hyvinvointiyhteiskunta	47	45	49	43	46	45	45	49	46
Kansalliset ominaispiirteet (sisukkuus, ahkeruus jne.)	44	48	47	54	46	45	50	40	46
Jaetut yhteiset arvot (esim. tasa-arvo, oikeudenmukaisuus)	41	50	43	49	43	43	46	48	46
Arjen ja juhlan perinteet	38	51	63	61	47	48	36	31	44
Yhteinen historia	39	44	37	48	38	39	41	43	42
Urheilu, urheilumenestys	38	31	48	42	35	33	37	25	35
Pohjoinen sijainti	31	33	41	43	34	27	27	28	32
Kristillinen arvopohja	17	15	11	7	13	19	14	22	16

Taulukko 6. Mitkä seuraavista asioista lisäävät mielestäsi suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta? Puoluekannan mukaan (%).

	Kok.	PS	SDP	Kesk.	Vihr.	Vas.	Kaikki
Maamme itsenäisyys	87	81	76	75	55	58	73
Luonto	67	70	76	68	64	75	70
Kieli ja kulttuuri	65	58	61	53	61	57	62
Hyvinvointiyhteiskunta	49	31	51	47	62	62	46
Kansalliset ominaispiirteet (sisukkuus, ahkeruus jne.)	53	43	44	43	31	49	46
Jaetut yhteiset arvot (esim. tasa-arvo, oikeudenmukaisuus)	58	26	49	42	52	61	46
Arjen ja juhlan perinteet	48	46	37	43	44	47	44
Yhteinen historia	51	42	35	40	33	42	42
Urheilu, urheilumenestys	31	28	35	38	44	32	35
Pohjoinen sijainti	27	34	28	35	29	38	32
Kristillinen arvopohja	17	21	12	39	8	5	16

Arjen ja juhlan perinteet lisäävät yhteenkuuluvuutta erityisesti nuorten mielestä

Taulukko 5 osoittaa, että väestöryhmien välillä on eroja siinä, minkä asioiden nähdään luovan yhteenkuuluvuuden tunnetta. Maan itsenäisyys, luonto, kieli ja kulttuuri nousevat kärkeeseen niin miehillä ja naisilla kuin kaikilla ikäryhmilläkin.

Miesten ja naisten välillä on pieniä painotuseroja. Naiset painottavat luontoa, jaettuja yhteisiä arvoja ja perinteitä miehiä useammin. Miehet ajattelevat urheilun luovan yhteenkuuluvuutta naisia useammin.

Myös ikä vaikuttaa: 18–24-vuotiaat painottavat muista ikäryhmistä poiketen perinteitä (63 %) useammin kuin kieltä ja kulttuuria (55 %). Kiinnostavaa on myös se, että kaikkein nuorimmat nimeävät luonnon vielä useammin kuin muut ikäryhmät.

Myös 25–34-vuotiaille arjen ja juhlan perinteet ovat tärkeitä (61 %). Heistä myös yli puolet näkee, että sisukkuuden ja ahkeruuden kaltaiset kansalliset ominaispiirteet yhdistävät suomalaisia.

Erot kasvavat, kun tuloksia tarkastellaan puoluekannan mukaan (**Taulukko 6**). Kokoomuksen ja perussuomalaisten kannattajista yli 80 prosenttia ajattelee, että suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta lisää maan itsenäisyys. Sen sijaan vihreiden (55 %) ja vasemmistoliiton (58 %) kannattajista näin näkee selvästi harvempi.

Luonto luo yhteenkuuluvuuden tunnetta kaikkien puolueiden kannattajakunnissa suhteellisen tasaisesti. Hyvinvointiyhteiskunnan rooli puolestaan synnyttää jo enemmän eroja. Lähes kaksi kolmesta vihreiden ja vasemmistoliiton kannattajasta kokee, että se yhdistää suomalaisia. Perussuomalaisten kannattajista näin ajattelee joka kolmas.

Jaetut yhteiset arvot lisäävät keskimääräistä useammin suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta vasemmistoliiton (61 %) ja kokoomuksen (58 %) kannattajien mielestä.

Luonto, ilmasto ja neljä vuodenaikaa ovat Suomen parhaita puolia

Mikä on parasta Suomessa? Tärkeimmät teemat (avovastaukset).

- Luonto, ilmasto ja vuodenaajat
- Ilmainen koulutus
- Julkinen terveydenhuolto
- Turvallisuus
- Demokratia
- Hyvinvointivaltio
- Ihmiset ja niiden välinen luottamus
- Kulttuuri
- Vapaus

” Löytyy vielä niin paljon puhdasta luontoa. Pääosin tasa-arvoinen yhteiskunta. Maksuton peruskoulu ja terveydenhuolto.

(Kyselyn avovastaus)

Suomalaisilta kysyttiin avoimella kysymyksellä, mikä on parasta Suomessa. Enemmistö korostaa vastauksissaan luontoa, ilmastoa tai vuodenaikoja.

Monet pitävät Suomen parhaina puolina luonnon monimuotoisuutta, kauniita järviä ja metsiä sekä puhdasta ilmaa. Neljä erilaista vuodenaikaa tuovat vaihtelua ja monipuolisuutta luonnon kokemiseen.

Muita tärkeitä teemoja ovat hyvinvointivaltio ja erilaiset julkiset palvelut. Julkinen terveydenhuolto, joka tarjoaa laadukasta hoitoa kaikille kansalaisille, sekä laadukas ja maksuton koulutus ilmaisine kouluruokineen ovat osan mielestä Suomen parhaita puolia.

Myös turvallisuus korostuu vastauksissa. Monessa vastauksessa siitä puhutaan vallitsevana tilana, jonka kuitenkin nähdään olevan uhattuna – Suomi on turvallinen, mutta monien mielestä huolestuttavia muutoksia on näkyvissä.

Suomalaiset arvostavat myös demokratiaa, ihmisten välistä luottamusta, kulttuuria ja vapautta.

” Ilmasto vielä siedettävän viileä vielä, turvallisuus, lapset voivat kävellä ilman saattoa kouluun ym., luonto on upea...

(Kyselyn avovastaus)

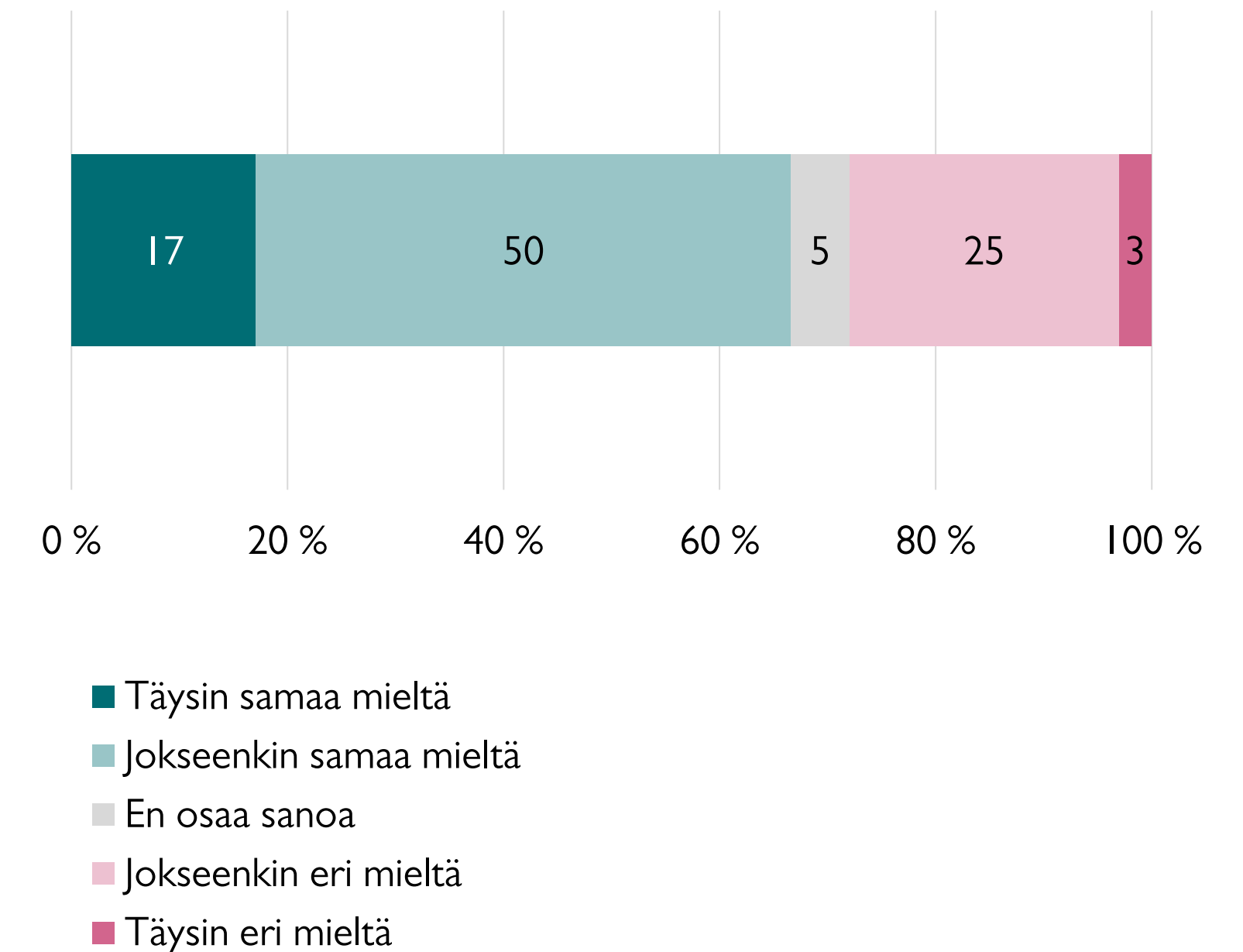
Selvä enemmistö ajattelee, etteivät suomalaiset puhalla enää yhteen hiileen

Suomalaiset listaavat monia asioita, jotka lisäävät yhteenkuuluvuuden tunteita. Esimerkiksi ihmisten välinen luottamus mainitaan Suomen parhaiden puolien joukossa. Silti moni näkee, etteivät suomalaiset enää tee töitä yhteisten päämäärien eteen. Kaksi kolmesta (67 %) on jokseenkin tai täysin samaa mieltä siitä, että suomalaiset eivät enää puhalla yhteen hiileen (**kuvio 16**).

Erot väestöryhmien vastausten välillä ovat pääasiassa vähäisiä. Puoluekannan mukaan tarkasteltuna havaitaan kuitenkin mielenkiintoinen yksityiskohta: vihreiden kannattajista puolet (50 %) ajattelee, etteivät suomalaiset enää puhalla yhteen hiileen. Tämä on selvästi keskimääräistä myönteisempi näkemys. Vasemmistoliiton (78 %), SDP:n (73 %) sekä perussuomalaisten (72 %) kannattajat ovat selvästi pessimistisempiä.

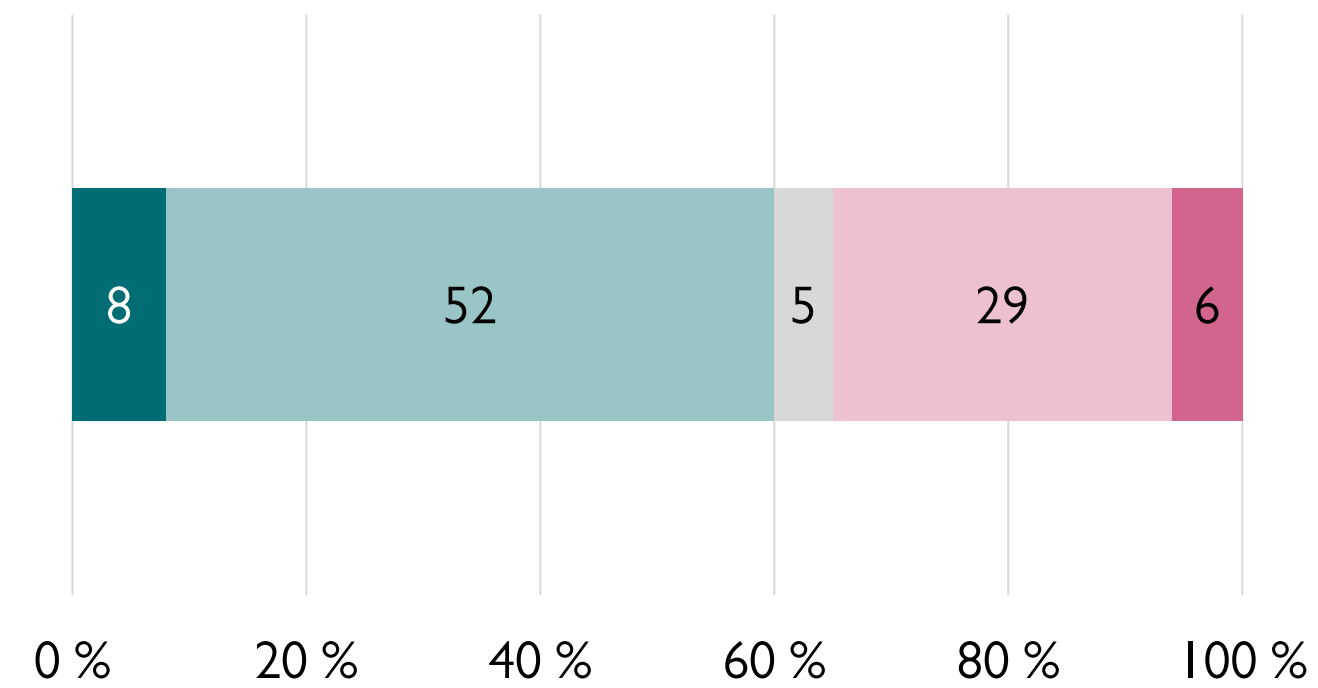
Tulos on hyvin linjassa sen kanssa, että moni suomalainen kokee yhteiskunnan epäreiluksi ja poliittinen keskustelu vihastuttaa. Tuloksen voidaan siis katsoa vahvistavan ajatusta yhteiskunnallisen polarisaation syvenemisestä. Toisaalta väittämään sisältyy myös ajatus menneisyyden paremmista ajoista. Näin ollen tuloksissa voi olla mukana myös ripaus yleisempää menneiden aikojen nostalgisointia (ks. esim. Sandelin 2022).

Kuvio 16. Suomalaiset eivät enää puhalla yhteen hiileen (%).

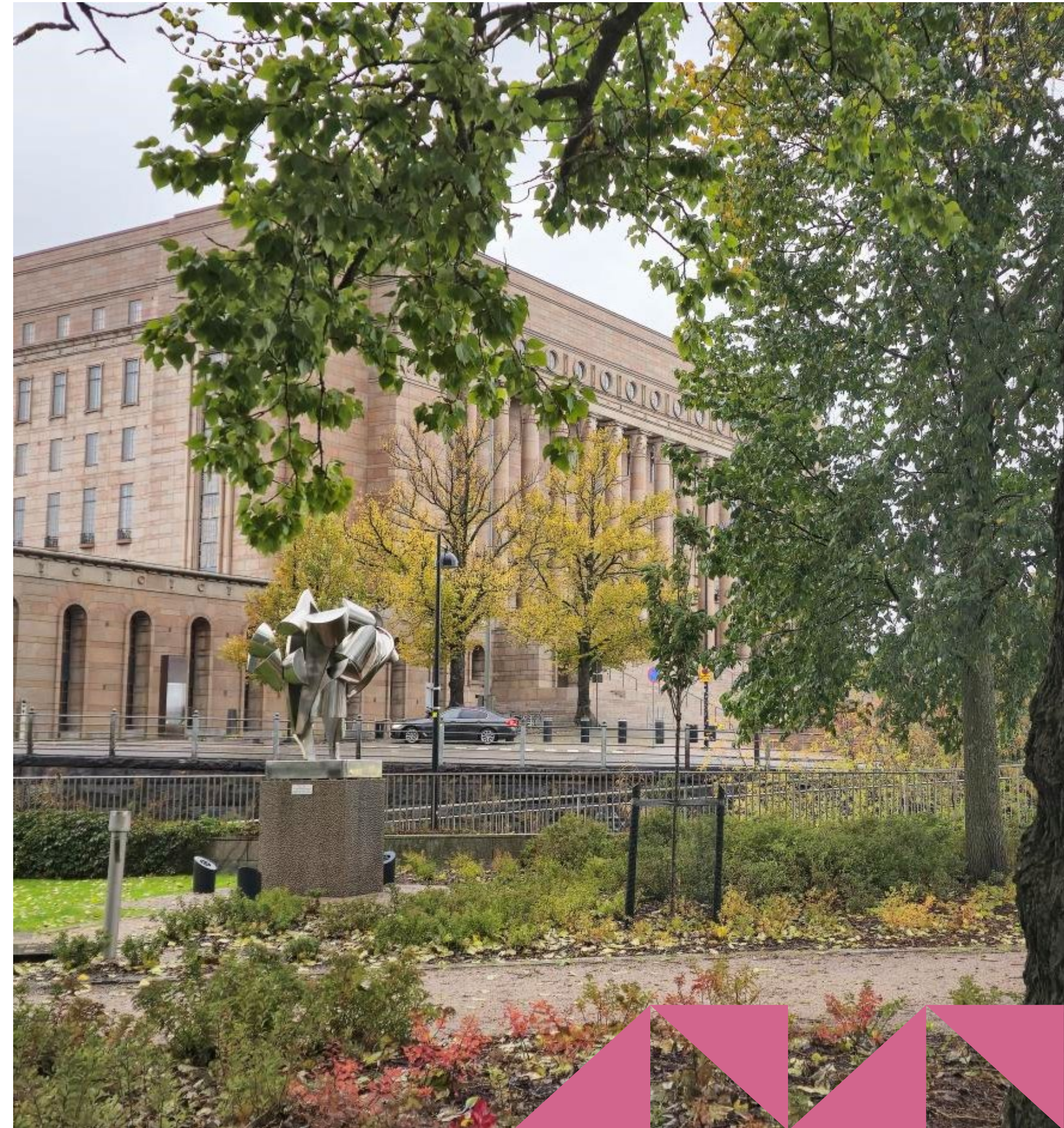

Suomalaisilta löytyy
luottoa
yhteiskunnan
kykyyn voittaa
vaikeudet

Kuvio 17. Luotan suomalaisen yhteiskunnan kykyyn selättää vaikeudet (%).

- Täysin samaa mieltä
- Jokseenkin samaa mieltä
- En osaa sanoa
- Jokseenkin eri mieltä
- Täysin eri mieltä

Enemmistö suomalaisista luottaa yhteiskunnan kykyyn selättää vaikeudet

Vähemmistö suomalaisista ajattelee Suomen menevän oikeaan suuntaan (s. 29) ja moni ajattelee, etteivät suomalaiset enää puhalla yhteen hiileen (s. 58). Pyysimme suomalaisia myös arvioimaan väittämää ”luotan suomalaisen yhteiskunnan kykyyn selättää vaikeudet”.

Myönteistä on, että yleisestä pessimismistä huolimatta suomalaisten enemmistö (60 %) luottaa edelleen yhteiskunnan kykyyn selättää vaikeudet (**kuvio 17**). Luottamusyhteiskunta on yksi Suomen tulevankin menestyksen tukijaloista.

Huolestuttavaa sen sijaan on se, että yleinen luottamus on hieman laskenut vuoden takaisesta. Tuolloin väittämän kanssa samaa mieltä oli selvästi useampi (70 %). Laskua on siis noin 10 prosenttiyksikköä.

Sukupuolten erot vastauksissa ovat pieniä. Perusluottamusta yhteiskunnan kykyyn ratkoa ongelmia löytyy myös kaikista ikäryhmistä, ja luottamus näyttää lisääntyvän 45 ikävuoden jälkeen. Vahvinta luottamus on yli 65-vuotiailla (73 %). Väittämän kanssa samaa mieltä ovat muita harvemmin 25–34-vuotiaat (49 %).

Kokoomuksen (78 %), keskustan (73 %) ja vihreiden (70 %) kannattajat luottavat selvästi perussuomalaisten (48 %) ja vasemmistoliiton (48 %) kannattajia useammin yhteiskunnan ongelmanratkaisukykyyn. SDP:n kannattajat jäivät muiden puolueiden kannattajien välimaastoon (64 %).

Myös koulutustausta ja ammattiasema vaikuttavat näkemyksiin. Yliopistotaustaiset (71 %), johtajat (64 %) ja eläkeläiset (70 %) luottavat yhteiskunnan kykyyn voittaa vaikeudet keskimääräistä useammin. Työntekijöillä (52 %) ja työttömillä (54 %) sekä peruskoulun (56 %) ja ammattikoulun (56 %) käyneillä tätä luottamusta puolestaan on keskimääräistä harvemmin.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

1. **Kaksi kolmesta kokee, etteivät suomalaiset enää puhalla yhteen hiileen.**

Voimakkaat poliittiset näkemyserot, somekeskustelujen kärjekkyyys ja toisaalta elämäntapojen yksilöllistyminen voivat olla tämän näkemyksen taustalla. Lisäksi Suomen taloudessa on meneillään vaikea jakso, ja monien toimeentulosta on leikattu. Tämän katsauksen perusteella kaikkein ahtaimmalla ovat työttömät ja heikosti toimeentulevat, mutta myös monen keskituloisen tilanne voi olla epävarma.

Lisäksi suomalaiset ovat herkkiä tunnistamaan eriarvoistumiseen liittyviä riskejä. Suomessa tehdään parhaillaan useita esimerkiksi työhön, toimeentuloon, asumiseen ja palveluihin liittyviä päätöksiä. Tämän katsauksen perusteella päätöksentekijöiden pitäisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, miten erilaisissa elämäntilanteissa olevat ihmiset pysyvät mukana yhteiskunnan muutoksessa, kuinka oikeudenmukaisuuden kokemuksia voidaan

vahvistaa ja miten toimia, jotta luottamuspääoma pysyisi vahvana. Päätökset eivät ole vain taloudellisia tai hallinnollisia, vaan niillä on vaikutuksensa kansakunnan sosiaaliseen pääomaan.

2. **Valtaosa suomalaisista uskoo edelleen yhteiskunnan kykyyn selättää vaikeudet.**

Kokonaiskuva on hyvä, vaikka luottamus on laskenut vuoden takaisesta. Suomessa monet keskeiset instituutiot ovat vakaalla pohjalla, ja kansalaiset luottavat niiden kykyyn hoitaa tehtävänsä. Asia on erittäin tärkeä kriisien ajassa: luottamus instituutioihin, väestön sivistystaso sekä kansalaisten ja eliitin väliset suhteet pitävät yhteiskuntaa koossa. Siksi tätä kysymystä on tärkeää seurata. Jos alamäki jatkuu vielä vuoden päästä, tulos kertoo yhteiskunnan kannalta vakavasta trendistä.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

3. Luonto yhdistää suomalaisia.

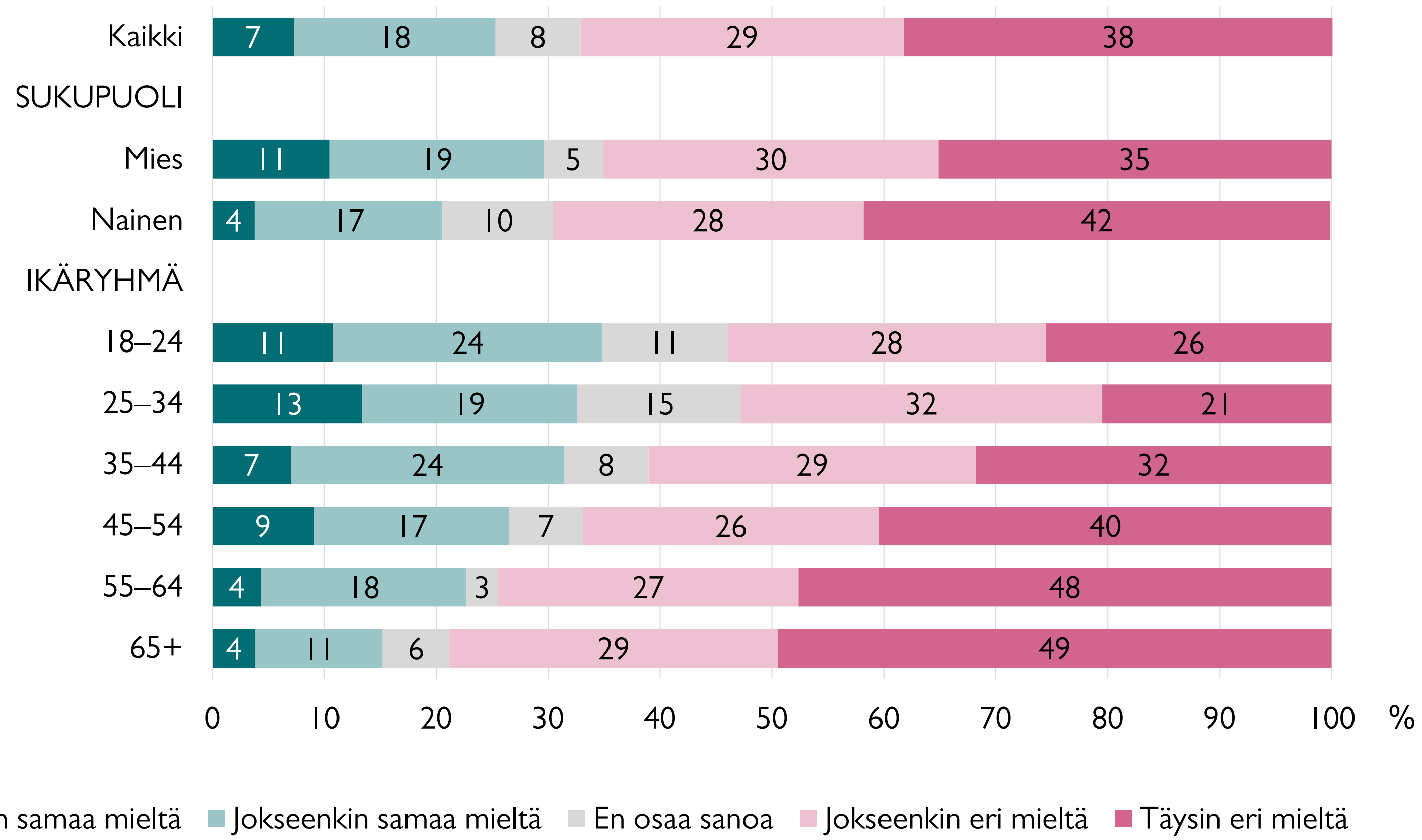
Maamme itsenäisyys (73 %) ja luonto (70 %) ovat kärjessä, kun suomalaisilta kysytään, mitkä asiat lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kolmanneksi listalla nousevat kieli ja kulttuuri (62 %). Avoimissa vastauksissa Suomen parhaiksi puoliksi nousevat luonto, vaihtelevat vuodenajat ja ilmasto.

Julkisessa keskustelussa luontoon ja ympäristöön liittyvät asiat ovat riitelyn kohteita. Keskustelukulttuurin kannalta olisi hyödyllistä, jos aiheiden joukossa olisi myös ihmisiä yhdistäviä näkökulmia – ei vain mielipide-eroja. Tämän katsauksen perusteella siihen olisi hyvät edellytykset. Jos yhteenkuuluvuuden näkökulmat olisivat mukana, myös ympäristöä ja luontoa koskevat päätökset voisivat syntyä kivuttomammin.

6. Entistä harvempi hyväksyy kansalaistottelemattomuuden

Kuvio 18. Voisin osallistua lakeja rikkovaan suoraan toimintaan itselleni tärkeän asian vuoksi. Sukupuolen ja ikäryhmän mukaan (%).

Miehet ovat naisia valmiimpia lakeja rikkovaan suoraan toimintaan

Valmius lakeja rikkovaan toimintaan vähenee iän myötä

Kuviossa 18 on tarkasteltu suomalaisten näkemyksiä väittämään: ”Voisin osallistua lakeja rikkovaan suoraan toimintaan itselleni tärkeän asian vuoksi.” Tulokset osoittavat, että neljäsosa suomalaisista on väittämän kanssa samaa mieltä.

Vertailu kahden vuoden takaiseen kyselytutkimukseen osoittaa, että suoran toiminnan hyväksyvien suomalaisten osuus on pysynyt lähes muuttumattomana (Eronen, Jutila & Pitkänen 2022).

Miehet (30 %) ovat naisia (21 %) valmiimpia, ja nuoret ovat vanhempia ikäryhmiä valmiimpia osallistumaan lakeja rikkovaan suoraan toimintaan. Kuvaavaa on, että 18–24-vuotiaista väittämän kanssa samaa mieltä on reilu kolmannes (35 %), yli 65-vuotiaista suomalaisista 15 prosenttia.

Myös tausta vaikuttaa näkemyksiin. Järjestösektorilla työskentelevistä lähes puolet (44 %) on valmis lakeja rikkovaan suoraan toimintaan, yksityisen (24 %) tai julkisen (23 %) sektorin työntekijöistä vain noin neljännes.

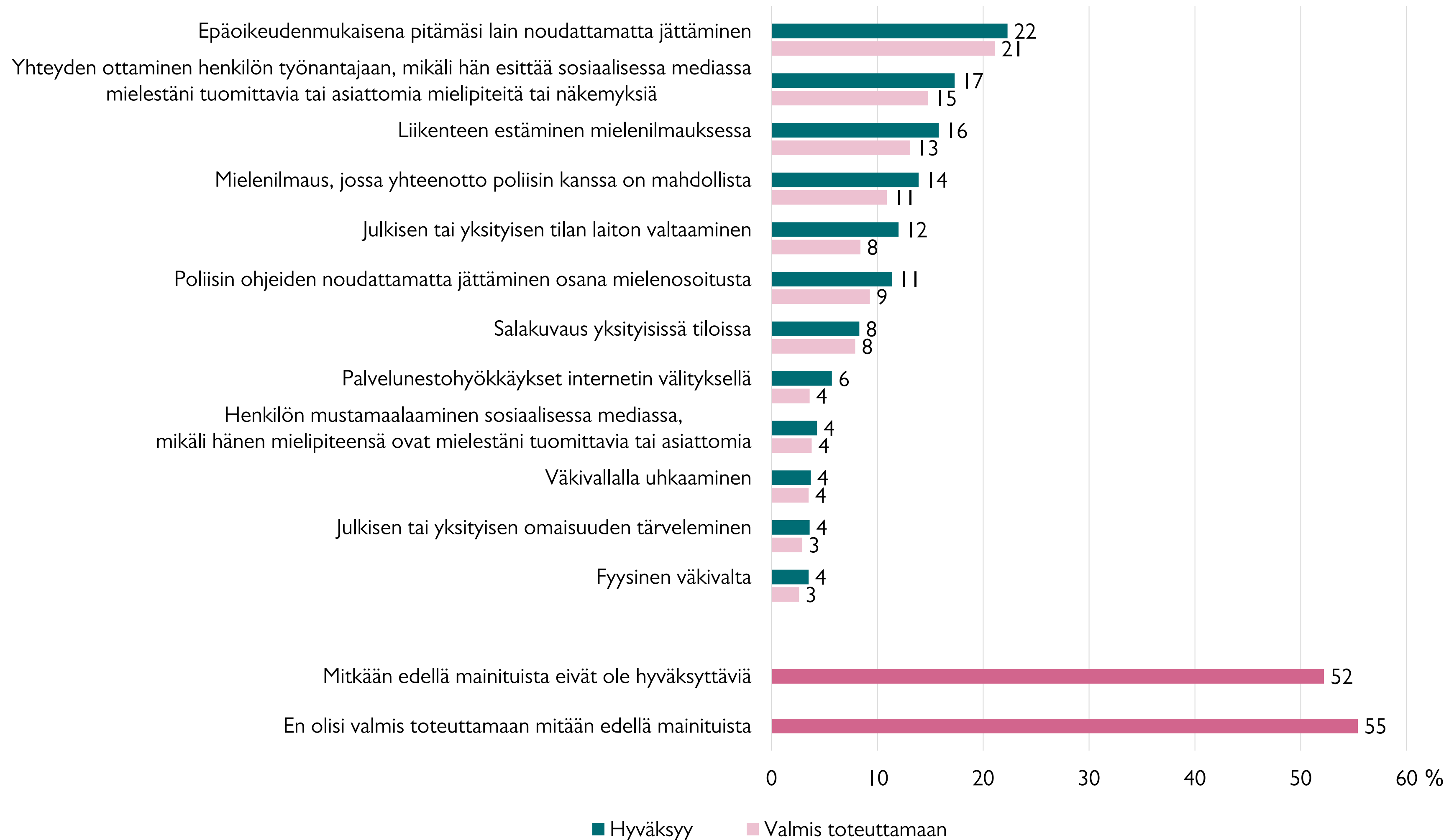
Järjestösektorilla työskentelevien muita suurempaa ymmärrystä suoraan toimintaan selittää todennäköisesti alan historia ja toiminnan luonne. Järjestöt ovat usein syntyneet reaktioina yhteiskunnalliseen epäkohtaan (vrt. ympäristöliike, naisasialiike, ammattiyhdistysliike), jolloin kansalaisten havahduttaminen asiaan on ollut keskeinen tavoite, ja kansalaistottelemattomuus sen edistämässä yksi keino.

”Kansalaistottelemattomuus on hyödytöntä niskoittelua eikä edistä asioiden muuttamista.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädäntöjen ja muut kyseisiin aiheisiin liittyvä, jos niitä ollaan viemässä epäreilumpan suuntaan. Myös erityisesti rasismien vastaisen toiminnan sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen puolesta esim. eheytyshoitojen kieltämiseksi olisin valmis kansalaistottelemattomuuteen.

(Kyselyn avovastauksia)

Kuvio 19. Mitkä seuraavista toimintavavoista tai kansalaistottelemattomuuden muodoista olisivat mielestäsi hyväksyttäviä ja mitä olisit valmis itse toteuttamaan, jos ne edistäisivät itsellesi erittäin tärkeää asiaa? (%)

Joka viides suomalainen on valmis jättämään noudattamatta lakia, jota pitää epäoikeudenmukaisena

Entistä harvempi hyväksyy kansalaistottelemattomuuden tai on valmis siihen itse

Kuviossa 19 on tarkasteltu, mitä toimintatapoja ja kansalaistottelemattomuuden muotoja suomalaiset hyväksyvät ja toisaalta mitä he olisivat valmiita itse toteuttamaan. Rungas puolet suomalaisista ei hyväksy (52 %) eikä ole valmis toteuttamaan (55 %) mitään kansalaistottelemattomuuden muotoja.

Vertailu vuoden 2022 kyselyaineistoon osoittaa, että suomalaisten asenteet kansalaistottelemattomuutta kohtaan ovat jonkin verran kiristyneet. Kaksi vuotta sitten 43 prosenttia ei hyväksynyt ja 48 prosenttia ei ollut valmis itse toteuttamaan minkäänlaista kansalaistottelemattomuutta.

Yleisin suomalaisten hyväksymä kansalaistottelemattomuuden muoto on epäoikeudenmukaisena pidetyn lain noudattamatta jättäminen. Sen hyväksyy noin viidennes suomalaisista. Hieman harvempi on myös valmis ottamaan yhteyttä henkilön työnantajaan, mikäli tämä esittää sosiaalisessa mediassa vastaajan mielestä tuomittavia tai asiattomia mielipiteitä ja näkemyksiä.

Viime vuosina on nähty ympäristöliikkeen näyttäviä liikenteen pysäytyskampanjoita (esim. Salmela 2024). Suomalaisista 13 prosenttia olisi valmis itse liikenteen estämiseen mielenilmauksessa ja 16 prosenttia kansalaisista hyväksyy liikenteen estämisen tekona.

Vain noin joka kymmenes suomalainen olisi itse valmis mielenilmaukseen, jossa yhteenotto poliisin kanssa on mahdollinen, julkisen tai yksityisen tilan laittomaan valtaamiseen, poliisin ohjeiden noudattamatta jättämiseen tai salakuvaamiseen yksityisissä tiloissa.

Vain pieni osuus suomalaisista on valmis fyysiseen väkivaltaan, omaisuuden tarvelemiseen tai väkivallalla uhkaamiseen. Myöskään henkilön mustamaalaaminen sosiaalisessa mediassa ei saa suurta kannatusta.

Erot sukupuolten välillä ovat vähäisiä. Naisista selvästi yli puolet (57 %) ja miehistä vajaa puolet (48 %) ei hyväksy minkäänlaista kansalaistottelemattomuutta. Miehet (25 %) ovat hieman naisia (17 %) useammin valmiita ainoastaan epäoikeudenmukaisena pitämänsä lain noudattamatta jättämiseen.

Alle 25-vuotiailta löytyy sympatiaa mielenosoituksille

Ikä näyttää vaikuttavan kansalaistottelemattomuutta koskeviin asenteisiin, kuten vuonna 2022. Nuoret hyväksyvät ja ovat valmiita toteuttamaan monia kansalaistottelemattomuuden muotoja vanhempia ikäryhmiä useammin.

Alle 25-vuotiailta löytyy keskimääräistä enemmän sympatiaa mielenosoituksille, joissa yhteenotto poliisin kanssa on mahdollinen (25 %) sekä poliisin ohjeiden noudattamatta jättämiselle (25 %). Selvästi pienempi osuus heistä olisi valmis toteuttamaan itse näitä kansalaistottelemattomuuden muotoja.

Liikenteen estämiseen nuorilla on valmiutta osallistua myös itse. Yli viidennes (21 %) alle 25-vuotiaista hyväksyy liikenteen estämisen ja lähes yhtä moni (19 %) olisi valmis itse siihen. Yli 65-vuotiaista sen hyväksyy ja siihen on itse valmiita vain 9 prosenttia.

Epäoikeudenmukaisena pidetyn lain rikkominen on melko laajasti hyväksyttyä myös vanhemmissa ikäryhmissä. Yli neljännes 25–55-vuotiaista hyväksyy sen. Nuorimmat (21 %) ja yli 55-vuotiaat (18 %) hyväksyvät sen hieman harvemmin.

Yhteyden ottaminen henkilön työnantajaan, kun tämä esittää sosiaalisessa mediassa asiattomia mielipiteitä, saa keskimääräistä enemmän hyväksyntää alle 35-vuotiailta. He ovat myös itse keskimääräistä valmiimpia tekemään tällaisen yhteydenoton. Sosiaalisessa mediassa esitettyjen asiattomien mielipiteiden perusteella mustamaalaaminen ei kuitenkaan saa suurta hyväksyntää missään ikäryhmässä.

Huolestuttava signaali on se, että pieni osa suomalaisista hyväksyy väkivallalla uhkaamisen (4 %) ja fyysisen väkivallan (4 %). Lähes yhtä moni on valmis näihin itse. Asia on kiistatta sellainen, jota Suomessa on syytä seurata.

Kokoomuslaiset ovat kriittisimpiä kansalaistottelemattomuutta kohtaan

Puoluekannan mukaan tarkasteltuna vasemmistoliiton kannattajat erottuvat muista. Heistä suurempi osa hyväksyy mielenilmaukset, joissa yhteenotto poliisin kanssa on mahdollinen (41 %), liikenteen estämisen (48 %), lain noudattamatta jättämisen (41 %) ja julkisen tai yksityisen tilan laittoman valtaamisen (43 %) verrattuna muiden puolueiden kannattajiin.

Myös vihreiden kannattajat hyväksyvät keskimääräistä useammin liikenteen estäminen (36 %), mielenilmaukset, joissa voi olla yhteenotto poliisin kanssa (28 %) sekä epäoikeudenmukaisena pidetyn lain noudattamatta jättäminen (29 %).

Kokoomuksen kannattajista 70 prosenttia ei hyväksy minkäänlaista kansalaistottelemattomuutta. Heistä 15 prosenttia hyväksyy epäoikeudenmukaisen lain noudattamatta jättämisen ja 9 prosenttia yhteydenottamisen työnantajaan sosiaalisessa mediassa esitettyjen asiattomuuksien vuoksi. Muut keinot saavat hyväksynnän alle 6 prosentilta.

Perussuomalaisten kannattajat ovat aavistuksen verran kokoomuslaisia sallivampia, mutta enemmistö (55 %) ei hyväksy mitään mainituista keinoista. Kokoomuksen kannattajien tavoin lain noudattamatta jättäminen (17 %) ja yhteydenotto työnantajaan (12 %) saavat pienen vähemmistön hyväksynnän. Muita keinoja hyväksyy alle 10 prosenttia puolueen kannattajista.

SDP:n ja keskustan kannattajat ovat näkemyksiltään lähimpänä keskivertosuomalaista, joskaan keskustan kannattajat eivät hyväksy esimerkiksi lain noudattamatta jättämistä (12 %) tai tilojen laitonta valtaamista (3 %) yhtä usein kuin keskivertovastaaja.

Suomalaiset ovat lainkuuliaisia, mutta demokratian puolustaminen ja epäoikeudenmukaisuus voisivat saada barrikadeille

Minkä asioiden puolesta olisit itse valmis kansalaistottelemattomuuteen? Tärkeimmät teemat (avovastaukset).

- Demokratian, oikeusvaltion ja sananvapauden puolustaminen
- Ihmisoikeudet ja tasa-arvo
- Luonnonsuojelu
- Ilmastonmuutoksen torjuminen
- Eläinten oikeudet
- Perheen ja läheisten puolustaminen
- Hallituksen politiikka, poliittiset päätökset

” *En ole valmis kansalaistottelemattomuuteen. Mielestäni yhteiskunta toimii niin, että kaikki toimimme yhteisten rajojen puitteissa. Katson itse, etten yksittäisenä ihmisenä voi ottaa kirsikoita kakun päältä niin, että nautin hyvinvointiyhteiskunnan eduista, mutta samanaikaisesti rikon sen yhteisesti sovittuja sääntöjä vastaan.*

(Kyselyn avovastaus)

Kysyttäessä suomalaisilta minkä asioiden puolesta he olisivat itse valmiita kansalaistottelemattomuuteen, moni kertoo avovastauksissa, ettei keksi minkäänlaista syytä osallistumiselle. Iso osa suomalaisista näkee, että kaikki lainvastainen toiminta on väärin. Osa puolestaan pitää kansalaistottelemattomuutta tehottomana vaikuttamisen keinona, eikä siksi olisi valmis siihen.

Monet kuitenkin kuvailevat avoimissa vastauksissa asioita, joiden puolesta he olisivat valmiita kansalaistottelemattomuuteen. Näihin kuuluu esimerkiksi demokratian ja oikeusvaltion puolustaminen. Barrikadeille voitaisiin nousta myös sananvapauden puolesta.

Ihmisoikeudet ja erityisesti lasten oikeudet, tasa-arvo, ilmastonmuutoksen torjuminen ja luonnon- sekä eläinten suojelu ovat myös monelle asioita, joiden puolesta oltaisiin itsekkin valmiita kansalaistottelemattomuuteen. Vastauksissa nousee myös esille valmius toimia, jos oman perheen tai läheisten turvallisuus olisi uhattuna.

Osalla kynnys kansalaistottelemattomuudelle on melko matala. He kertovat, että ovat valmiita toimiin esimerkiksi hallituksen politiikan vastustamiseksi tai epäoikeudenmukaisena pitämiensä lakien vuoksi (esim. työntekijöiden oikeudet, vanhustenhoito, verotus, terveyspalvelut). Teemat ovat hyvin samankaltaisia kuin vuonna 2022. Vuoden 2022 tarkastelussa näkyi inflaatio: osa suomalaisista oli valmiita kansalaistottelemattomuuteen myös hintojen nousun vuoksi.

Mihin pitäisi havahtua?

Tulkintoja tuloksista

1. Kansalaistottelemattomuuteen suhtaudutaan entistä kielteisemmin.

Runsa puolet suomalaisista ei hyväksy (52 %) eikä ole valmis toteuttamaan (55 %) mitään kansalaistottelemattomuuden muotoja. Vertailu vuoden 2022 kyselyaineistoon osoittaa, että suomalaisten asenteet kansalaistottelemattomuutta kohtaan ovat kiristyneet.

2. Suomalaiset ovat lainkuuliaisia, mutta demokratian puolustaminen ja epäoikeudenmukaisuus voisivat saada barrikadeille.

Vaikka suomalaiset suhtautuvat pidättäytyvästi kansalaistottelemattomuuteen, kysyttäessä moni nimeää asioita, joiden puolesta itse olisi valmis tähän keinoon tarttumaan. Nimetyt asiat istuvat hyvin ajankuvaan. Demokratia, oikeusvaltio, sananvapaus, ihmisoikeudet, tasa-arvo, eläimet, luonto ja läheiset ihmiset ovat suomalaisen yhteiskunnan ja elämän kannalta hieno lista.

3. Suhtautumista väkivaltaan on syytä seurata.

Vain pieni osa suomalaisista (3 %) on valmis fyysiseen väkivaltaan, omaisuuden tarvelemiseen (3 %) tai väkivallalla uhkaamiseen (4 %). Suomi on yksi maista, joissa väkivallalla on pitkät perinteet. Uusi ilmiö ovat esimerkiksi nuorten itse kuvaamat väkivaltavideot. Väkivallan ihannointia on myös somessa, eivätkä sille altistu pelkästään nuoret. Vaikka nämä teot ja asenteet koskettavat vain hyvin pientä osaa, väkivalta voi olla lähempänä suomalaisten elämää kuin aiemmin. Väkivaltaan tarttumista ja sen uhreja ei tarvita lisää. Lisäksi on muistettava perusasia: väkivalta on ihmisoikeusloukkaus.

Lähteet

Blomgren, Jenni & Perhoniemi, Riku (2024). Mielenterveyden häiriöistä johtuvien sairauspoissaolojen kasvu jatkuu – kehityksen taustalla useita yhtä aikaa vaikuttavia tekijöitä. Kelan tutkimusblogi. Saatavissa: <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/1014063/mielenterveyden-hairioista-johtuvien-sairauspoissaolojen-kasvu-jatkuu-kehityksen-taustalla-useita-yhta-aikaa-vaikuttavia-tekijoiqa=ahdistu>* Luettu 8.10.2024.

Gyllenberg, David, Bastola Kalpana, Wan Mohd Yunus, Wan Mohd Azam, Mishina, Kaisa, Liukko, Emmi, Kääriälä, Antti & Sourander, Andre (2023). ”Comparison of new psychiatric diagnoses among Finnish children and adolescents before and during the COVID-19 pandemic: A nationwide register-based study”. PLoS Med 20(2): e1004072. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1004072>.

Eläketurvakeskus (2022). 70 000 eläkeläistä käy töissä. Saatavissa: <https://www.etk.fi/ajankohtaista/70-000-elakelaista-kay-toissa/>. Luettu 21.10.2024.

Eronen, Eija, Jutila, Karina & Pitkänen, Ville (2022). ”Miten meillä menee? Katsaus suomalaisten mielenmaisemaan 2022. E2 Tutkimuksen katsauksia 1/2022. Saatavissa: <https://www.e2.fi/media/julkaisut-ja-alustukset/mitenmeillamenee/e2katsaus2022-miten-meilla-menee.pdf>. Luettu 14.9.2024.

Eronen, Eija, Väyrynen, Tuija, Manninen, Arttu, Pitkänen, Ville & Simonen, Jenni (2024). Hyvän elämän edellytykset Itä-Suomessa: Alle 30-vuotiaiden nuorten näkemyksiä. Nuoret Itä-Suomen tulevaisuuden tekijöinä -hankkeen loppuraportti. Saatavissa: https://www.e2.fi/media/julkaisut-ja-alustukset/ita-suomen-nuoret/hyvan-elaman-edellytykset-ita-suomessa_e2-tutkimus-2024.pdf. Luettu 14.9.2024.

Elinkeinoelämän valtuuskunta (Eva) (2024). ”Suomi on menossa enemmistön mielestä väärään suuntaan”. Arvo- ja asennetutkimukset 26.10.2024. Saatavissa: <https://www.eva.fi/blog/2024/10/26/suomi-on-menossa-enemmiston-mielesta-vaaraan-suuntaan/>. Luettu 3.11.2024.

Kestilä-Kekkonen, Elina & Sipinen, Josefina (2020). ”Perussuomalaiset eurooppalaisessa vertailussa”. Teoksessa Borg, Sami, Kestilä-Kekkonen, Elina & Wass, Hanna (toim.) *Politiikan ilmastonmuutos – Eduskuntavaalitutkimus 2019*, 477–499. Helsinki: Oikeusministeriö. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162429//OM_2020_05_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Paananen, Reija, Surakka, Anne, Kainulainen, Sakari, Ristikari, Tiina & Gissler, Mika (2019). ”Nuorten aikuisten syrjäytymiseen liittyvät tekijät ja sosiaali- ja terveystalveluiden ajoittuminen. *Sosiaaliläketieteellinen aikakauslehti 2019*, 56:114-128.

Pitkänen, Ville, Jutila, Karina, Niemi, Mari K., Paljakka, Mari, Rahkonen, Juho, Simonen Jenni, Väyrynen, Tuija & Veijola, Roosa (2023). ”Miten meillä menee? Katsaus suomalaisten mielenmaisemaan 2023. E2 Tutkimuksen katsauksia 1/2023. Saatavissa: <https://www.e2.fi/media/julkaisut-ja-alustukset/mitenmeillamenee/raportti-2023.pdf>. Luettu 14.9.2024

Salmela, Rebekka (2024). ”Elokapina sulkee taas Mannerheimintien”. Uutinen, *Helsingin Sanomat* 26.9.2024. Saatavissa: <https://www.hs.fi/helsinki/art-2000010723877.html>. Luettu 24.9.2024.

Sandelin, Marianne (2022). ”Nostalgia haikeana muisteluna ja reaktionäärinen politiikan voimavarana: Vihma: Nostalgia”. *Tiede & edistys*, 47(1–2), 113–117.

THL (2024a). *Kouluterveyskyselyn tulokset*. Tilastokuutio. Saatavissa: <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset>. Luettu 20.10.2024.

THL (2024b). *Sukupuolten hyvinvointi- ja terveyserot*. Saatavissa: <https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi-ja-terveys/sukupuolten-hyvinvointi-ja-terveyserot> Luettu 25.10.2024.